

סימן ג'

שאלה. האם מבחינת ההלכה ישנו חיוב לבן תורה להתגייס לצבא. וכן גיוס נשים לשרות סדיר, או לאומי, והאם אין לחוש בזה משום חילול ד' באם לא יתגייסו, ומהו הגדרת תלמיד חכם בזה"ז, והגדרת מלחמת רשות, או מצוה בזמן הזה, ודין מחיית עמלק, ועוד ענינים.

תשובה. ראה ראיתי בנושא זה ערבוב וקטנות המוחין והרבה בני תורה צעירים נתפסו לקטעי ציטוטים מהמקורות, וכאילו שיש מצוה להתגייס, ונתלו באיזה חוברי חבר שהוציאו דברים מהקשרם ויחסו לבעיה משמעויות פוליטיות, לכן השתדלתי כפי כחי לצטט ציטוט מלא כפי הניתן ממקורותינו מבחינה הלכתית הלכה למעשה, וזה אחלי בעזר צורי וגואלי.

ראשית עלינו לברר מהו מלחמת רשות, או מלחמת מצוה, דהרי במלחמת מצוה¹ הכל יוצאין אפי' חתן וכלה מחופתה, והרמב"ם² הגדיר זאת ואיזו היא מלחמת מצוה, זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות, והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו, ועוד שם³ מלחמה מצוה, א"צ ליטול רשות בית דין אלא יוצא מעצמו בכל עת וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בי"ד של שבעים ואחד, ובספר המצוות⁴ הוסיף גם עצת סנהדרין וכהן גדול, והרמב"ן⁵ כתב מצוה על המלך או על השופט ומי שהעם ברשותו להוציאם במלחמת רשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל פיהם יתנהג בענין, והוא אמרו יתעלה ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפי ד' על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה, צוה ביהושע שהוא המושל

1. סוטה (מד:).
2. הלכות מלכים (פ"ה ה"א).
3. הלכה (ב').
4. סוף שורש (י"ד).
5. בסוף הוספותיו למצוות לא תעשה. ד"ה ואתה אות (א').

הראשון אשר הוא פקיד על העדה שישאל באורים ותומים, ועפ"י משפטם יוציאם ויביאם, וכן בכל השופטים והמלכים יעו"ש ע"כ. וכן מצינו בתלמוד⁶ דדוד היה יוצא למלחמה, ומצוה לעבדיו לשאול באורים ותומים לידע⁷ אם יצליח או לא, אולם בעיקר הדין לא ברור אם מעכב האורים והתומים את המלחמה, או שאינו אלא מצוה, ואף בעיקרון המצוה הרמב"ן שם לא החליט, יעו"ש.

היוצא מזה, שהגדרת מלחמת מצוה הינה ככיבוש יהושע, ומלחמת רשות כמלחמת דוד לרווחה להוסיף על ארץ ישראל, והרמב"ם הוסיף לומר שגם מלחמת התגוננות מיד צר שבא עליהם, ולכאורה בגמ'⁸ שם פליגי למעוטי נכרים דלא לייתו עליהו, דר' יהודא קרי מצוה, ורבנן רשות, והיאך פסק כר"י נגד רבנן, ובחפשי בזה מצאתי בשיירי קרבן⁹ על הירושלמי שהביא קושיה זו בשם הכנה"ג¹⁰, וכתב שדחק הרבה בפירוש הבבלי ושדבריו תמוהים מי איכא למ"ד דעזרת ישראל מיד צר שבא עליהם לאו מצוה היא, דהא אפי' ביחיד הנרדף איכא עשה ול"ת להצילו, כדכתיב לא תעמוד על דם רעך, וכתיב והשבותו לו זו אבדת נפש, וכן מבואר בסוגיין, וכוונת הבבלי למעוטי עכו"ם דלא לייתי עליהו, אין הפירוש כמו שהבין הכנה"ג דהיינו להצילם מיד צר שבא עליהם, אלא הפירוש שעושה מלחמה עם שכניו שיש לחוש שברוב הימים יעשו עמהם מלחמה לכן עושה מלחמה עכשיו עמהם למעטם שלא יהא בהם כח לבוא על ישראל וכו' ע"כ.

והגר"ש זווין¹¹ זצ"ל הקשה עליו דאף דאין קושיה מהגמ' סוטה, אולם גם מקור אין להרמב"ם, וממה שהביא מהפסוקים אין הוכחה די"ל דכ"ז היכא שאין מעמיד המציל עצמו בסכנה, אולם כשמסייע ומעמיד עצמו בסכנה מנין, ובסוף כתב לישוב עפימש"כ הגר"י קוק זצ"ל¹² דלצורך כלל ישראל חייב אדם למסור נפשו, ואין צריך ליטול רשות מביה"ד.

6. ברכות (ג:) וסנהדרין (טז.).

7. עירובין (מה.).

8. סוטה (מד:).

9. סוטה (פ"ח ה"י).

10. בלשונות הרמב"ם (ה' מלכים פ"ח).

11. בספרו לאור ההלכה.

12. במשפט כהן (סי' קמ"ב – קמ"ד).

ולעניות דעתי נראה בפשטות ללא שום דוחק, שמקור הרמב"ם הוא מהמדרש¹³ על הפסוק, ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם שיכל דוד מכל עבדי שאול ויקר שמו מאד. ר' יהודה בר סימון אמר נתיקר שמו מאד בהלכה, כיצד, כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה אמרו כתוב בתורה כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא, הרי שעה שנקפוץ על דוד ונאבדנו מן העולם, והם אינם יודעים שדוד חכם ודורש במה דברים אמורים במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה ע"כ.

מבואר שאף שהפלשתים לא משבעת העממים הם, ולא מעמלקים, אלא כצר שבא עליהם ונקרא מלחמת מצוה, ואילו מלחמת רשות זה רק להרחיב גבול ישראל, כמבואר במסכת סוטה שם דמלחמות דוד היו להרחבה בעלמא.

אולם בספר פנים יפות על שופטים ללא הזכרת המדרש הקשה מדנפשיה, היאך דוד יצא אחר שאירס את מיכל, ותירץ דאיסורו משום דאיש אחר יארסנה ואלמנת מלך אסור לישאנה, ודוד היה אחר שנמשח כמבואר בגמ' ב¹³ יעו"ש, ועוד דמלחמת פלשתים היתה מלחמת חובה כיון שארץ פלשתים היתה מארץ ישראל א"כ הוי כמלחמת יהושע.

ועל תירוצו הראשון הקשה הרב גרשוני^{13/ג} הרי בדיעבד קידושיו תופסים ע"ש, וצ"ל דבמס' קידושין¹⁴ מבואר, דאיש אחר יארסנה שרי לכתחילה ולא עובר בעשה, ולכן דוד לא היה לו לחשוש כי אחר לכתחילה, לא יכול לקחתה. ומה שתירץ בתירוצו השני, שמלחמת פלשתים היתה מארץ ישראל והוי כמלחמת יהושע, לכאורה מהתלמוד¹⁵ לא משמע הכי, אלא שרק מלחמת יהושע הוי מלחמת מצוה, ודוד הוי כמלחמת רשות, אולם רש"י נקט שם, לכיבוש ארם צובא להוסיפה על ארץ ישראל ובשאר סביבותיה, משמע, דעל שטח א"י עדיין דין יהושע יש לו והוי מלחמת מצוה. ועיין במגילת ספר¹⁶ דאף להרמב"ם שכיום אין

13. ילקוט שמעוני רמז (קכ"ט) ובמדרש שמואל פרשה (כ"ב).

13/ב. מגילה (יד.).

13/ג. בספרו משפט כהונה ועכשיו אינו מצוי תח"י.

14. דף (יד.).

15. סוטה (מד:).

16. בהשמטות הרמב"ם בס' המצוות (מצוה ד').

מצוות ירושת הארץ, אולם בימי דוד עדיין היה המצוה, ראה רש"י¹⁷ דכל מלחמה קרי רשות מלבד מלחמת יהושע שהייתה לכבוש את ארץ ישראל. וביתר ביאור כתב¹⁸ שמלחמת דוד היתה מלחמת יחיד שלא היו כל ישראל ביחד כדרך שהיו בכיבוש יהושע שהיו כולם, וכבשום לצורך כל ישראל, קודם חלוקה, אבל דוד לא כבש אלא לצורכו, ע"ש דמשמע אף בשטחי הארץ בתנאים אלו חשיב כיבוש יחיד ולא ככיבוש יהושע, אולם התוס'¹⁹ הביאו דברי הספרי, דחשיב כיבוש משום דסמוך לפלטרין שלך לא כבשת, ואתה הולך לכבוש את נהרים, וארם צובא, משמע דאם כובש היה משטחי ארץ ישראל הוי ככיבוש יהושע, וכ"מ²⁰ מהרמב"ם.

אולם לדברינו, אף אם נימא ששטחי הפלשתים לא הוי מארץ ישראל זכ"מ לכאורה מסמוך לפלטרין שלך וכו', בכ"ז דוד עמד עליהם להרחיקם משום שהם התחילו לצור על ישראל. ולכן הרמב"ם י"ל דלמד מכאן כפשוטו, דהוי מלחמת מצוה.

ועוד נראה לענ"ד להביא מקור לשיטת הרמב"ם כשהם הצרו על ישראל הוי מלחמת מצוה, מהא²¹ דאם העכו"ם צרו על ישראל אם באו על עסקי ממון וכו', אולם על עסקי נפשות יוצאין עליהם ומחללין השבת, וכ"פ הרמב"ם²² וכתב הלח"מ²³ דאפי' לכתחילה יוצאין עליהם, וכ"כ²⁴ הטור, ואילו במס' שבת²⁵ אין צרין על עיירות של נכרים פחות מג' ימים קודם לשבת, ואם התחילו אין מפסיקין ופסקה²⁶ הרמב"ם. מוכח דיש חילוק בין אם אנו צרנו עליהם לבין היכא שהם צרו עלינו שאפי' בשבת שרי לצאת עליהם, ומזה אפ"ל שהרמב"ם יליף שזה מלחמת מצוה שהרי

17. סנהדרין (ב.).
18. רש"י גיטין (ח:).
19. שם.
20. הלכות תרומות (פ"א) והלכות מלכים (פ"ה ה"ו).
21. עירובין (מה.).
22. ה' שבת פרק (ג' הכ"ג).
23. ה' שבת פרק (ג' הכ"ה).
24. (בסי' רמ"ט).
25. שבת (יט.).
26. (פ"ו הי"א) מה' מלכים.

אף בשבת מותר להתחיל להגנה ולחללה לשם כך, וראה שיש חולקין²⁷ על דברי הלח"מ הנ"ל.

ובמראה הפנים בירושלמי סוטה שם, הביא מקור להגדרת מלחמת מצוה, או רשות, מירושלמי ר' יהודה היה קורא למלחמה רשות אנן דאזלין עליהו, מלחמת חובה כגון דאתון אינן עלינן יעו"ש, ויותר מפורש במאירי²⁸ לא נחלקו אלא שנלחמים עם אויביהם מחמת שיראים מהם שיבואו עליהם, או שנודע להם שמכינים עצמם לכך, שלדעת חכמים הרי זו מצוה, ולדעת ר"י כל שלא באו רשות, (וצ"ל הפוך ר"י במקום חכמים, וחכמים במקום ר"י), ויותר מפורש שם, וז"ל מלחמת הרשות ר"ל כל המלחמות שאינן לכבוש ארץ ישראל והיא מלחמת שבעה עממין, או שבאו האויבים על ישראל מאיזה צד שכל אלו מלחמות מצוה הן, אבל בשאר מלחמות שהוא עושה מעצמו מצד רצון או כעס אויב, או להרחבת גבולו או לפרסם גבורתו, הרי לאו מלחמת הרשות ע"כ. משמע שאם הצרו על עם ישראל הוי ממש מלחמת מצוה, וראה דעת רש"י²⁹ בזה.

ובמצבנו כיום, אף אם נחשיב שהמצב הוא כמצב שהצרו על ישראל, [ולא רק שמכינים עצמם או שאנו יראים שיבואו עלינו], ואנו עומדים על נפשנו וחלים כל דיני מלחמת מצוה שא"צ לסנהדרין, ובפרט שלהרמב"ן³⁰ זוהי מצות עשה של והורשתם את הארץ וישבתם בה, וגם א"צ דעת וקביעה ממלך, אלא כל שופט יכול לקבוע זאת, ומי שהעם ברשותו יוכל להוציאם למלחמת מצוה, ואין כיום את האיסור של לעלות בחומה³¹ כמבואר³² בפוסקים. וא"כ היה מקום לפי"ז לחייב גיוסם של בני הישיבות, עכ"ז נראה שהם מכלל אותם הפטורים ממלחמת מצוה.

וכפי שכתב הרמב"ם³³ ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל

27. בכסף משנה, ובכנה"ג בספר דינא דחיי על סמ"ג עשין (קי"ח) וראה בשו"ת הריב"ש (סי' ק"א).

28. סוטה (מג.).

29. סנהדרין (ב.) וסוטה (לד.).

30. פרשת מסעי.

31. כתובות (קי"א).

32. ראה פאת השולחן הלכות ארץ ישראל, שהאיסור הוא באופן כללי ולא על כל אחד ואחד, ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז דף רכ"ד) ובספר ויואל משה לארמו"ר מסאטמר ז"ל ובמקום אחר הארכתי.

33. הלכות שמיטה ויובליו (פי"ג הי"ב).

ובביזתה עם אחיו, מפני שהובדל לעבוד את ד' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר יורו משפטיך ליעקב, ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, ולא נוחלין, ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל ד' שנאמר ברוך ד' חילו, והוא ברוך הוא זוכה להם, שנאמר אני חלקך ונחלתך, ועוד³⁴ שם ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבנו מדעו להבדל לעמוד לפני ד' לשרתו, ולעבדו, לדעה את ד', והלך ישר כמו שעשהו האלקים, ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים, אשר ביקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קדש קדשים, ויהיה ד' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעוה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים, הרי דוד ע"ה אמר ד' מנת חלקי וכוסי, אתה תומך גורלי ע"כ.

מבואר בהלכה (י"ב) שפטרם ממלחמה ובהלכה (י"ג) השוה ת"ח ללוים. ואין לדחות שאין בלה"כ ההשוואה (בין הלכה י"ב לי"ג) שוה בכל שהרי בהלכה (י"ב) כתב הרמב"ם א' לא עורך מלחמה ב' לא נוחלין ג' לא זוכין לעצמם בכח גופן, ומכאן שלא יתכן שת"ח לא נוחלין בארץ שהרי יהושע וכלב³⁵, וכן³⁶ ענתיאל נחלו, והם היו תלמידי חכמים, וכן "בלא זוכין לעצמן" לא יתכן שת"ח יתפרנס מהציבור שהרי שיטת³⁷ הרמב"ם שאין להם להתפרנס מהציבור, ואם בשתי הלכות אלו לא שווין ללוים, איך יתכן שבמלחמה כן נדמה אותם ללוים.

אולם כד מעיינת שפיר, נראה שכוונת הרמב"ם כמש"כ הרידב"ז שם שהקב"ה יזכה לו להרויח בעולם. דבר המספיק לו שהקב"ה יזכה להרויח בעולם דבר המספיק לו ולא שישליך עצמו על הציבור ע"כ. א"כ ה"נ י"ל מה שקיבלו חלק, הת"ח בארץ, לא ככל שאר האנשים, שיחפרו, יעדרו, ויחרשו, כשאר האנשים. אלא מכיון שיהיו עוסקים בתורה אזי ד' חלק נחלתם, ובמעט או באי ניצול עיבוד אדמתם, הקב"ה יצליחם בברכה ולא יצטרכו לעמול, כשבט לוי שמלאכתם נעשית ע"י אחרים, ולא שיפלו על הציבור, אלא אוכלים מעט ומתברכת מעיהם, ובלה"כ אין הוכחה

34. הלכה (י"ג).

35. יהושע (כ"ד ל'), (י"ד י"ג).

36. שם (ט"ו ט"ז – כ).

37. הלכות ת"ת (פ"ג ה"י).

מענתיאל וכלב ויהושע שקיבלו חלק בארץ, כנאמר ביהושע (י"ד י"ד) על כן היתה חברון לכלב ושם (ט"ו י"ג) ליהושע את קרית ארבע שהרי היו ת"ח ות"ח פטור ממלחמה והיאך גלחמו, אלא שאני הם שהיו כמפקדים וכמלכים, ותפקידם אף שהיו ת"ח להגן על העם בחרב כנאמר³⁸ ונלחם את מלחמותינו, וזה מתפקידי ודרכי המלך³⁹ ואף נושא ס"ת עמו, וכן דוד היה מעדן עצמו כתולעת⁴⁰ ובשעה שיוצא למלחמה מקשה עצמו כעץ, ולפי"ז יש לדחות דעת מי שרצה להוכיח מהא"י⁴¹ שמנה הכתוב את בניהו בן יהוידע ברשימת הגיבורים אשר לדוד, ואעפ"י שהיה ראש⁴² הסנהדרין ות"ח, או שגם ת"ח חייבים בצבא. אולם לפי דברינו יש לדחות, דשאני התם, אף שהיה ת"ח זהו תפקידו כנאמר⁴³ אלה הגיבורים אשר לדוד יושב בשבת תחכמוני, ושם⁴⁴ ומן השלשים נכבד, ומכיון שזה היה תפקידו אף שהוא ת"ח לא גרע.

והראיה, ממה דכהן לא מטמא למת, ואיך יצאו למלחמה, א"ו שזוהי המצוה ותפקיד המוטל על המנהיגים. ושור"ר ברד"ק⁴⁵ שכתב, אף שהיה כהן ואסור לטמא למתים להלחם, באויבי ד' מצוה, כשצוה ד' להלחם בשבעה גויים ובשאר האומות המצרות לישראל, לא חלק בין כהנים, לישראל, וכן צוה להיות כהן משוח מלחמה, וכן פנחס טמא עצמו למצוה כשהרג זמרי, וכן הלך למלחמת מדין עם ישראל ע"כ. אף שמפשט לשונו משמע שלוים חייבים במלחמת שבעה עממים שהיא מלחמת מצוה, לא יתכן שיחלוק על הרמב"ם שהרי פטרם, ודוחק שהרמב"ם נתכוון לפוטרם במלחמת רשות, דהרי מבואר בדבריו⁴⁶ וז"ל יראה שאין הדברים אמורים אלא בארץ, אבל שאר כל הארצות שכובש מלך ממלכי ישראל הרי להכהנים והלוים באותן ארצות ובביזתן ככל ישראל, מבואר שחייבים,

38. שמואל (א' ח').

39. סנהדרין (כא.) וראה שבת (י"א) וברש"י ד"ה תולה.

40. מועד קטן (טז:).

41. שמואל (ב' כ"ג כ').

42. ברכות (ד') סנהדרין (ס"ז).

43. שמואל (ב' כ"ג ח').

44. שם (פרק כ"ג).

45. שמואל (ב' כ"ג כ').

46. שם בה' שמיטה ויובליו (פי"ג הי"א).

אלא ודאי דבכה"ג שהם מנהיגים, ונתפקידם הוא לכך בזה נתכון הרד"ק דכהן וישראל שווין בזה, (ולקמן נבאר עוד אופנים שכהנים ולוים חייבים).

ולכן משה, דמי לנו גדול הימנו, נענש⁴⁷ על שלא יצא למלחמה, בעונש שידיו היו כבדים, כי מינה אחר תחתיו, וכן במלחמת העי⁴⁸ נאמר ויכו מהם אנשי העי כשלושים וששה איש, ובתלמוד⁴⁹ זה יאיר בן מנשה, ששקול כרובה של סנהדרין, משום שהיה כמפקד וממנהיגי העם שמוטלת על שכמו לצאת למלחמה, וכן בתלמוד⁵⁰ אותם ואת פנחס אלו סנהדרין ואלו נקראו גבורי החילים⁵¹ כנאמר עליהם בדברי הימים, ובתרגום⁵² בעלי פקודיא.

ונראה לענ"ד שההקשר בין שתי ההלכות (י"ב – וי"ג) כשם ששבט לוי לא עורך מלחמה כן ת"ח על פי מה שהקשה⁵³ הגר"פ וינברגר זצ"ל היאך כתב הרמב"ם ששבט לוי לא יצא למלחמה הרי המשנה בסוטה⁵⁴ הירא ורך הלבב זהו אלמנה לכה"ג, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, שחוזר מעורכי המלחמה, משמע שאלולי זה היה יוצא למלחמה. ועוד בבעיית התלמוד⁵⁵ כהן מהו ביפ"ת פרש"י במלחמה. וכן יפ"ת⁵⁶ הותרה רק במלחמה ע"י כיבוש ועל כרחק מוכח שהשתתף במלחמה. וכן המרדכי בפרק מי שאחזו הוכיח מזה דהכהנים הלכו למלחמה. ובספרי על הפסוק אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא דורש לרבות שבט לוי.

ותירץ דבני לוי מיועדים היו לעבודת הקודש ולהיות מורי הוראות, כנאמר⁵⁷ לחגי הנביא, שאל נא הכהנים תורה כי הם מורי התורה ובמלאכי⁵⁸ שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, פרש"י, שדבר זה

47. שמות פרשת בשלח (י"ז י"ב) וברש"י שם.

48. יהושע (ז' ב').

49. בבא בתרא (קכא:) וסנהדרין (מד.).

50. סוטה (מג.).

51. דברי הימים (פ"ז א' – ה').

52. במדבר (ל"א – ט').

53. בשו"ת יד אפרים (סי' י"א).

54. (מד.).

55. קידושין (כא:).

56. ראה ברכי יוסף אבן העזר (סי' ו').

57. חגי (ב' י"א), וראה אבן עזרא דברים (י"ח א').

58. שם פרק (ב' ז').

מסור להם שנאמר, יורו משפטיך ליעקב וכו', ובספרי הנ"ל, מלמד שכל הוראות אינן יוצאות אלא מהן. ויש להוסיף הנאמר בשופטים⁵⁹ ושרי בישכר עם דבורה ופרש"י, הם הסנהדראות הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חוק ומשפט. ועוד⁶⁰ הכהנים היו כולם ידועים כבני תורה, ובפרט שאם לא עסקו בענין⁶¹ אחר, היו ענים ומלאכתם היו מלאכת ד', וכן מבואר⁶² מבני ישכר יודעי בינה לדעת מה יעשה ישראל ופרש"י, שידועים לתת עצה לדוד היאך יחזק המלכות מפני שואל יעו"ש.

ולכן י"ל דכוונת הרמב"ם דלא עורכין ולא כתב לא יוצאין למלחמה, אלא דאף אם יוצאין הם שמנהלים בשמירת סדרי הדת ונוהלים רוחנים ואסטרטגי בעצה והכרעה, ולא בפועל נלחמים, "וא"כ כוונת הרמב"ם דלא שבט לוי בלבד אלא כל בן תורה ות"ח שתורתו אומנותו, גם נכלל בכלל יודעי בינה, ללמד לישראל חוק, ועל פיהם ישק כל העם בהליכותיהם".

וכביאורינו לעיל שחובתם היה מדין מפקדי וראשי העם להימצא בצבא המלחמה, כן מבואר ברא"ש⁶³ לפי שהוא ראש עורכי מלחמה וחיי ישראל תלויין בו, וכן להורות ולהדריך את העם⁶⁴ ככהן המשיח שחיוזקם ואימץ לבבם, וכן⁶⁵ עשה מלחמה בשביל רבים, וכן אצל פנחס נאמר⁶⁶ שחיי ישראל תלויין בו, ואף משה יצא והרים ידיו כלפי מעלה וכמאמר חז"ל⁶⁷ וכי ידיו של משה עושות מלחמה וכו'.

ועוד אפשר, דמה שיצאו הכהנים והלויים למלחמה ולא חששו לטמא למתים זהו היכן שכוונת האומות להלחם בעם ישראל ולעקור את דתם, כגון, אליהו נגד נביאי הבעל⁶⁸ אף שהיה כהן, וכן החשמונאים שהיו כהנים גדולים נלחמו⁶⁹ להוציא התועבות בבית המקדש.

59. פרק (ה' ט"ו).

60. רש"י שבת (כ.).

61. תוס' יבמות (פו:) ד"ה מפני.

62. דברי הימים (י"ב ל"ג).

63. הוריות (יג:) להחיותו.

64. רמב"ם מלכים (פ"ז).

65. רש"י נזיר (מז.).

66. יבמות (ס:) וסנהדרין (קו:).

67. ראש השנה (פ"ג מ"ח).

68. ב"מ (קיד.) ראה מלכים (א' י"ט).

69. ילקוט מלכים (קפ"ד), ורמב"ן פ' בהעלותך.

ועוד תירץ בשו"ת יד אפרים שם, דאף דמצינו ליום במלחמה י"ל דוקא במלחמת הרשות, ולא במלחמת מצוה, ונימק זאת דבמלחמת מצוה ככיבוש הארץ הינה תמידית דהיינו בכל התקופות בחיי האומה, מיהושע עד ימות דוד וגם אח"כ, ושכן מוכח מהרמב"ן, לכך כיון שעסוקים בעבודתם ולהורות משפט ולהיות מורי ומדריכי העם, משא"כ במלחמת הרשות שישנם תנאים מסויימים אחר כיבוש הארץ, ובהתייעצות עם הסנהדרין וכו', לכך היא מוגבלת הוי כעין הוראת שעה, ומלחמת מדין שאני, משום שזו הייתה מלחמת נקמה כנאמר נקמת ד' במדין.

והרב חיד"א⁷⁰ תירץ, דשאני התם שהכהן יצא מעצמו אף דלא נתחייב, וראה בשו"ת תורת ירוחם⁷¹ שהקשה מדנפשיה מהא דסבר רב⁷² דכהן מותר ביפ"ת, וכ' דדוחק דאיירי בכהן משיח, או שהכהן יצא מעצמו, ונעלם מע"ק דברי החיד"א שכתב כן בפשיטות, וכן משמע בשופטים⁷³ ושרי בישכר, דהשרים ישבו בכל עת עם דבורה, ולא ניסו ללכת מעולם במלחמה וישכר, עכ"ז עשה כן כמו ברק וירק למלחמה, משמע שאף שלא נהגו יכולו לצאת מגדרם הפעם ולהתנדב אולם לא חובה עליהם, ועי' בתרגום שם.

כלל העולה, שאף שאין הלויים יוצאין למלחמת מצוה, בכל זאת בנסיבות שונות מוצאים אנו אותם במלחמה: בתור התנדבות, או כשמטרתם להעביר גילולים מן הארץ ולהלחם מלחמת חורמה נגד תרבויות שונות, המעונינות ח"ו להעבירנו מתורתנו, או שהורו את העם בהליכות והלכות, וכן כשתפקידם כשרי ומפקדי מלחמה לצאת⁷⁴ בראשי הצבאות, כוונת הרמב"ם שלא שבט לוי פטור אלא גם כל מי שנדבה אותו רוחו וכו', דינו כדין שבט לוי שלא יוצא, אלא כפי שנתבאר באופנים הנ"ל שנמצאו הלויים במלחמה כן הת"ח ותו לא מידי.

ולפי דברינו יש לדחות דברי הרב עוזיאל זצ"ל⁷⁵ שכתב מהא דמס'

70. ברכ"י אבעה"ז (סי' ו').

71. ח"ג (סי' ט"ו).

72. קידושין (כא:).

73. ה' ט"ו) וראה מצודות שם.

74. וראה רש"י במדבר (כ"ז י"ז) אשר יצא לפניו, לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתייהם ומשלחים את חיליהם למלחמה אלא כמו שנלחמתי בסיחון ועוג ע"כ.

75. מאסף תורני שנת תש"ח (סי' תתרפ"ד).

קידושין הנ"ל שכהן מותר ביפ"ת וכן ממס' סוטה הנ"ל כהן שנשא גרושה וחללה חוזר מעורכי המלחמה, מוכח הלה"כ מתגייס, וכתב שמכאן ראייה מפורשת ומכרעת דכל הכהנים ואפי' כהן גדול הם מעורכי המלחמה במלחמת הרשות ואצ"ל במלחמת מצוה. ולפי"ז מה שכתב הרמב"ם ז"ל ולא עורכין מלחמה כשאר ישראל כוונתו בזה ברורה שאין עורכין מלחמה שבטית ככל שאר השבטים שאחרי חלוקת הארץ בימי יהושע ואחריו, אבל במלחמת הכבוש וכן מלחמת הרשות שכל ישראל נלחמים, חייבים להתגייס ככל ישראל.

אולם לענ"ד עפ"ימשכ"ל אין הכרח לדבריו, דהרי הרחיד"א כ' דאף שפטורים אם רוצים לילך מעצמם יכולים לצאת למלחמה.

ועוד מש"כ דחייבים במלחמת רשות וכ"ש במלחמת מצוה, הרואה יראה ממה שהרמב"ם⁷⁶ חילק (בהלכה י"א) דאמתי מוזהרין שלא לנחול יראה לי שאין הדברים אמורים אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם וליצחק וליעקב וירשוה בניהם ונתחלקה להם, אבל שאר כל הארצות שכובש מלך ממלכי ישראל הרי הכהנים והלוים באותן הארצות ובביזתן ככל ישראל, ולכאורה לפי הרב היה צריך הרמב"ם לחלק בין כיבוש שבטי כשאר השבטים אחר חלוקת הארץ בימי יהושע ואחריו, לבין מלחמת הכיבוש והרשות וכו'. ולא בין הארץ, לבין שאר הארצות.

ועוד קשה דהנה המפרשים יגעו למצא מקור לחילוק שחילק הרמב"ם בין א"י לשאר ארצות וכ' הרדב"ז שם, סמך מהפסוק בארצם לא תנחל משמע בארצם המיוחדת להם, הא בשאר ארצות נוטלים נחלה, ולפי זה אם שבט לוי נוחל בשאר ארצות כישראל על כרחך שגם משתתף במאבק ובמלחמה על ארץ זו ככל ישראל וזה תלוי בזה (כפי שיבואר לקמן ושכן מדויק בלשון הרמב"ם), ואילו המקור שבמלחמת כיבוש ארץ ישראל לא מצווה שבט לוי משום דכתוב את שבט לוי לא תפקוד, ואף שבתשובת בית דוד⁷⁷ לא מצא מקור לדברי הרמב"ם, אולם בשו"ת יד אפרים⁷⁸ ציין מקור מהרשב"ם⁷⁹ לא תפקוד כי הם לא ילכו בצבא המלחמה.

76. שמיטין ויובלין (פי"ג הי"א), והלכה (י"ב)

77. (סי' ל"ח).

78. (סי' י"א).

79. במדבר (א' מ"ט).

וזו ממש נגד דברי הרב עוזיאל, שהרי הם התפקדו גם במלחמת כיבוש, ועוד לדבריו עדיין יקשה דמהיכן לקח הרמב"ם מקור לדבריו.

ושוב מצאתי און לי מדברי הגאון ר' שמחה דווינסקי⁸⁰ זצ"ל שכתב על הרמב"ם ולא עורכין מלחמה כשאר ישראל דלא כתוב בהם יוצא צבא, ובספרי פרשת מטות להוציא שבטו של לוי (יעויין בהגהות הגר"א וברש"י הגירסה לרבות שבטו של לוי ויעויין דברי הימים⁸¹ בכולם כתיב חלוצי צבא גבורי חיל לצבא, לבד משבט לוי ובני ישכר, וזהו מקור הרמב"ם ולא שבט לוי בלבד. יוצא מדבריו א'. מקור להרמב"ם מהספרי כגירסת הגר"א. ב'. משוה ת"ח ללויים. ג'. מקור לפטור ת"ח שבדברי הימים לא נכתב על בני לוי חלוצי צבא גבורי חיל לצבא.

ולענ"ד להוסיף, אף שבדברי הימים⁸² כתוב גבורי חיל וכו' לכל משפחות ישכר גבורי חילים, צ"ל דהתם איירי על המפקדים שתפקידם בכך אף שהיו משבט לוי וכבר הארכנו לעיל בזה, אבל חלוצי צבא וגבורי חיל לצבא שמסמל חיילים רגילים לא כתוב.

אולם לא אכחד שעומד נגדנו דברי הרב שלום דובער ממזריטש⁸³ על הא⁸⁴ ששלמה העמיד את יואב לדין ושאלו מדוע הרג את עמשא, ענה לו, משום שהיה מורד במלכות, שנאמר ויאמר המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודא שלושת ימים והוא איחר אמ"ל (שלמה) עמשא אכין ורקין דרש, דרבנן פתיחו לה למסכתא אמר כתיב כל איש אשר ימרה פיך לא ישמע את דבריך לכל אשר תצוונו יומת, יכול אפי' לת"ת, ת"ל רק חזק ואמץ. ופרש"י, אשכחן שמצאן שהיו עסוקין במסכת ולא רצה לבטלן שאם בא המלך לבטל לומדי תורה אין שומעין לו ע"כ. וכ' ע"ז הרב ששבע בן בכרי הוי כמלחמת מצוה, כי נחשיבהו לצר שבא עליהן וחייב מיתה משום מורד במלכות וכה"ג מבטלין ת"ת, ועמשא הוי מורד במלכות גמור וכדעת יואב, ומה דדרש אכין ורקין זה במלמת רשות, ולא במלחמת מצוה, ומה דשלמה הענישו אף שצדק בדרשה לא היה עימו כי טעה בדרשה משום

80. שו"ת אור שמח (סי' ס"ז).

81. (א' ה' ט').

82. בפרק (ז') פסוקים (א' – ה').

83. בשו"ת היכלי שן מהדורה (תרפ"ט) (דף לא.).

84. סנהדרין (מט.).

דמ"מ כיון דמשום כבוד התורה שלא לבטל ממנה היה מחמיר על עצמו
א"כ יש רשות למלך למחול.

אולם לי הפעוט נראה אחר המח"ר, שדבריו דחוקים מאד מלבד שיש
חילוק בין מלחמת מצוה שהצרו על ישראל לבין אדם פרטי שמורד
במלכות, ובפרט לפרש"י⁸⁵ על הפסוק כן מצא לו ערים בצורות והציל
עיננו. כלומר שיברח ולא יענש על מעשיו, וכן מובא ברד"ק וברלב"ג
שמשמע שלא היה מסוכן לציבור, וכן הבין בס' קרן אורה⁸⁶ שמלחמת
שבע בן בכרי לא חשוב כמלחמת מצוה.

זאת ועוד, אף אם נניח שהצדק עמו שהדרשה של עמשא היא
מוטעית ולכן הרגו בצדק (ובכ"ז טענת שלמה אליו כיון שכוונת עמשא היה
לכבוד תורה לא היה לו להורגו זוהי רק בגדר הערה על יואב), א"כ היאך
מצוה דוד⁸⁷ להוריד שיבתו של יואב לשאול משום שיתן דמי מלחמה
בחגורתו אשר במותניו, וברד"ק שם שהרגו ולא היה לו שום טענה להורגו
ונתן הדמים ההם שעשה אותם דמי מלחמה נתן אותם בחגורתו אשר
במתניו, כמו שנאמר ועליו חגור חרב וגו', ובתרגום יתחשב ליה דמיהון
עלוהי ע"כ. ומדוע יענש על כך יואב, אם עמשה טעה בדרשה והיה חייב
מיתה, וכן הרד"ק⁸⁸ פירש דיואב הרגו לעמשא משום דידע יואב שדוד רצה
למנותו שר צבא כמו שיעד לו וכששמע יואב קינא בדבר ולפיכך הרגו,
מבואר שהריגת יואב לעמשא היה משום קנאה ולא רצה לקבל את האמת
שתלמידי חכמים שלומדים תורה פטורים כמבואר ברש"י, ואדרבה בנקודה
זו שאיירי לשיטת הרב היכלי שן במלחמת מצוה, יוצא שת"ח פטור אף
במלחמת מצוה כהסברנו.

אולם לא נעלם ממני דברי הקרן אורה⁸⁹ דכתב, דאיתין אינון עלן הוי
מלחמת מצוה, וקשה מדוע אסא נענש הרי התם היה מפני אויב שבא
עליהן מפני בעשא מלך ישראל ואפי"ה, שלא כדין הוי, וי"ל, דהתם כבר
הלך בעשא ממנו ע"י מלחמת ארם כמבואר בקראי התם. משמע הכא,
דבמלחמת מצוה הכל יוצאין ואפי' ת"ח צריכין ליבטל מלימודם.

85. שמואל (ב' כ' פסוק ו').

86. סוטה (פ"ח) ד"ה והרמב"ם.

87. מלכים (א' ב' ה').

88. שמואל (ב' כ' ד').

89. סוטה דף (י.).

וכנראה שלמד כן כמש"כ הערוך מנקי יהא אפי' חתן, וכ"ש תלמיד חכם, משום שהיה מלחמת רשות, הא במלחמת מצוה שאף חתן יוצא כ"ש ת"ח. אולם נראה שאין זה מוכרח שהרי כתב המהרש"א שם למד שאיסור אנרגיית בת"ח מדכתיב, השמיע את כל יהודה, לרבות ת"ח, וכן נענש על שהוציא חתן ונענש שבמלחמת רשות אין לו להוציא חתן יעו"ש, עכ"פ אין שום ראיה שבמלחמת מצוה ת"ח צריך לבטל מלימודו וזה ברור. והנה לפמשכ"ל דרך במלחמת מצוה הלוי לא היו נלחמים ופטורין, ואילו במלחמת רשות היו נלחמים, והסביר ה"יד – אפרים" לעיל, שמלחמת מצוה הינה תמידית וכיון שהם עסוקים בתפקיד עבודת ד' לשרתו ולהורות דרכיו וחיוני לא פחות ממלחמה פיזית, ובכדי שלא יתבטלו מתפקידם, לכן התורה פטרתם. משא"כ במלחמת רשות להרחיב גבול א"י וגבולותיה⁹⁰ והיא מוגבלת, וחידש שבמלחמת רשות נלחמים ומסתבר שגם מקבלים בה הלוי נחלה עקב השתתפותם.

ונראה שזה מדויק מלשון הרמב"ם "דלא עורכין ולא נוחלין" משמע דאם עורכין מקבלים, וע"ע להגר"ש זווין זצ"ל⁹¹ במה שציין לתוס' קידושין⁹² שמשמע כן, ובספרי⁹³ אם עבר יטול חלק עבודתו ואם לא, לא יטול.

אולם עתה ראיתי בספר עשה לך רב⁹⁴ שכתב יתרה מזו דעל שאר ארצות שנוחלים כמבואר בהלכה (י"א) אין עורכים מלחמה כשאר ישראל שהרי בהלכה (י"ג) כתב בסתם ומשמע ששום מלחמה לא בכיבוש הארץ ולא בשאר הארצות משום שהובדלו לעבודת ד', ולכן הרמב"ם לא חילק בין כיבוש הארץ לבין אויב וצר הבא עליהם אף דיש לחלק שבכיבוש הארץ הם פטורים שלא קיבלו חלק בארץ, משא"כ במלחמת הגנה שעל עצמם וחייהם היו לוחמים אבל מכיון שהובדלו, לכך אין חילוק.

ולפמש"כ ליתא, דאפשר לומר דאנה"נ יש קשר בין אם קיבלו חלק בארץ וקיבלו נחלה ולכן נלחמו, לבין אם לא נלחמו ולא קיבלו וכנ"ל בשם

90. רמב"ם ה' מלכים (פ"א).

91. לאור ההלכה להרב זווין.

92. (סא:).

93. פ' קרח (י"ח כ"א) וראה עוד אבות דרבי נתן (פי"א).

94. להגר"ד הלוי (ח"ג דף שי"ז – שי"ח).

התוס' קידושין, ובזה ישבנו לעיל במה שמצאנו כהנים ולוים שנלחמו מלחמות ד', וכן הנאמר במלחמת מדין אלף למטה לכל מטות ישראל כתב רש"י לרבות שבט לוי, (וגירסת הגר"א להוציא), ובשפתי חכמים ובמזרחי שלא נאמר מכיון שלא נטלו חלק בארץ לא ישתתפו מוכח דזה בזה תליא, [ובאמת מלחמת מדין שיצאו למלחמה אף שהיו משבט לוי הפטורים י"ל דשאני התם שמטרת המלחמה הייתה לנקום נקמת ד' במדין ודו"ק].

ולקושיית עשה לך רב שם, דמנין לנו שאם הצרו על עם ישראל ולא מקבלים חלק בארץ ובכל זאת עליהם להלחם, י"ל עפ"ימש"כ הרב קוק⁹⁵ שעל הפרט למסור נפשו למען כלל ישראל, ובי"ד מתירין זה לצורך שעה ואין צורך אפי' ליטול מבי"ד ושלחותיהו קא עבדינן וכל דבר כללי הנוגע לאומה כולה הכל הוא בכלל משפטי המלוכה והביא לזה מקורות עיי"ש.

שירות סדיר

הנה עד עתה ביררנו שגם פטור ת"ח מלהלחם הוא אף בשעת מלחמה, אולם אף אם נחלוק על הנחה זו ונאמר שחייבים ממש בעת מלחמה להתגייס, אולם הגיוס לשירות סדיר במשך שלוש שנים מנא לן שיהא מותר לסגור ספרי התלמוד ולצאת להילחם, דאין זה אלא כמלחמת רשות שצריך⁹⁶ בי"ד של שבעים ואחד, ואף אם אין זה מעכב עכ"פ אין חיוב, ואף אם לוי יוצא, י"ל דת"ח בזה עדיף מלוי, כפי שיבואר לקמן, והגדרת שירות סדיר הינו כמו שכתב המאירי⁹⁷ וז"ל לא נחלקו אלא שנלחמים עם אויביהם מחמת שיראים מהם שיבואו עליהם, או שנודע להם שמכינים עצמם לכך דהוי רשות עיי"ש.

95. במשפט כהן סימנים (קמ"ב – קמ"ה) ועיין להגר"י זוין באור ההלכה (דף ט"ז).

96. רמב"ם פרק (ה' ה"ב) מה' מלכים, וע"ע תוס' סנהדרין (טז.) ובירושלמי סנהדרין (פ"ב ה"ה). ועוד שאין מלך אלא הנמלך עפ"י כל ישראל ויהודא והמקום, כ"כ תוס' סנהדרין (כ.). ועי' בשו"ת חת"ס (סי' קנ"ה) דעשה דנקי יהא לביתך לא נוהג אלא במלחמה ואין דין מלחמה בזה"ז, וכן כיוצ"ב כתב הנוד"ב מהדו"ת (קכ"ט) חאה"ע"ז דאין יפת תאר נוהגת בזה"ז, דאין יוצאין למלחמת הרשות אלא עפ"י בי"ד של שבעים ואחד, וכבר נתבטל בזמן התנאים ואין לנו מלך ולא חלוצי צבא שיהיה שייך כיבוש מלחמה, וע"ע לגר"י טטלבוים בספרו על הגאולה ועל התמורה בהקדמתו ודו"ק.

97. סוטה (מג.).

וה"נ י"ל דכל שאין הוכחה מבצעית אלא בגדר אימונים, מי לימא לן דשרי לסגור ספרי התלמוד וההלכה שהם חיינו לתקופת ג' שנים ומי לימא לן דלא יהא סכנה רוחנית מסכנה גשמית הנראית לכאורה לעין בני אדם.

ונ"ל להוכיח זאת מהתלמוד⁹⁸ דרבנן לא צריכי נטירותא, שהרי אין פורענות באה אלא בשביל עם הארץ, ולכאורה צריך ביאור דהרמב"ם פסק⁹⁹ דאם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם יוצאים עליהם בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת, ומצוה על כל ישראל שיכולים לבוא ולצאת ולעזור לאחיהם שבמצור להצילם מיד הגויים בשבת ואסור להם להתמהמה.

חזינן אף אנשים שפטורים ממסי העיר הזרים וכיוצ"ב, בב"ז יוצאים (ואם נאמר שגם ת"ח בכללם), א"כ האין זה שפטרו מנטירותא, אלא ודאי צ"ל דנטירותא זהו כשלא בשעת מלחמה, ולכן ת"ח פטור, אולם שהמלחמה בעין י"ל דגם הפטורים ממסים יש באפשרותם להציל מצילים ואפשר שגם ת"ח בכלל. ובדברי רש"י¹⁰⁰ מבואר נטירותא של בנין חומה בזמנים רגילים במטרת שמירה מפני שונאים העלולים לבוא, וכן מבואר בפ"י רש"י שתיקוני החומה אין הת"ח חייבים, על הא"י¹⁰¹ דאמר ר' פפא לשורא, ולפרשה, ולטרוינא, אפי' מיתמי, אבל מרבנן לא, ופרש"י שם לפרשה לתקן החומה, ואילו רבינו גרשום שם פירש לפרשה, שקונים סוסים לפרשים כדי שיצאו חוץ לעיר לעיין אם באו גייסות, משמע אף לענין סכנת נפשות אם משלמים לצרכי השמירה גם בכה"ג פטורים, משום שהסכנה לא בעיצומה אלא למנוע הסכנה.

ושו"ר להגר"א ולדינברג שליט"א¹⁰² דאם נאמר שכוונת הרמב"ם הנ"ל בכותבו "כל ישראל" דאזיל גם על ת"ח שבדרך כלל פטורים מהא דהלכות שמיטין ויובלות מפני שהובדלו כשבט לוי, אולם בעת סכנה ממש מצוה להם לעזור לאחיהם, לאלו אם רק יכולים להחזיק בנשק, ולכן הרמב"ם לא כתב שיעשו דוקא ע"י גדולי ישראל כמש"כ¹⁰³ לענין הצלת נפשות בשבת, מכיוון שזה תלוי ביכולת למי שיכול להלחם בכלי זיין.

98. בבא בתרא (דף ז).

99. בהלכות שבת (פ"ב הכ"ג).

100. ב"מ (קח).

101. ב"ב (ח).

102. בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' ט', דף לד).

103. בהלכות שבת (פ"ב ה"ג).

והרדב"ז¹⁰⁴ כתב וז"ל דהיכא שהמלך או שר העיר מצוה להניח שומרים בכל שכונה ושכונה, או שיצאו הם, שצריכים נטירותא והבעלי בתים לא, בזה יש לכולם לשלם ובפרט שיש סכנת נפשות, יעו"ש.

והמהרש"א ביאר¹⁰⁵ וז"ל דרש זה יש ללמוד לפוטרם בין באו על עסקי ממון, בין באו על עסקי נפשות, שאמר אני חומה זו תורה, שהת"ח עיקר חפציו היא התורה, ואין לחוש בה מפני גזלין ולסטים, כמו שיש לחוש בשאר נכסים כדאמרינן בפ' כי טוב סחרה וגו', ואם על עסקי נפשות באו, אמר ושדי כמגדלות אלו ת"ח כי שם ד' מגדל עוז, ושדי ע"ש שם שד"י הוא, מגדל עוז סביב להם ע"ד דאמרינן בתכלת חביבין ישראל שסבבן הקב"ה במצוות תפילין בראשיהן, ואומר חונה מלאך ד' סביב וגו' עיי"ש.

מבואר דאף אם באו האויבים לנפשות בכ"ז ת"ח א"צ לשלם לשמירת העיר, כי הם חומה ומבצר ע"י תורתם.

ועוד יש להוכיח מהא דאיתא¹⁰⁶ מפני מה נענש אסא מפני ששעשה אנגרייא בתלמידי חכמים, שנאמר והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי מאי אין נקי, אמר רב אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה, ואף שאין הוכחה שנענש מפני שהיה מלחמת מצוה שא"כ הרי כן הוא הלכה שכלה מחופתה יוצאת, ודוחק שעונשו היה לא על כלה מחופתה, רק על תלמידי חכמים, עכ"פ אף אם לא נענש ע"ז גם מצוה בודאי, או חובה אין עליהם לצאת, ובהכרח שנענש כי היה כמלחמת רשות, וכ"מ מרש"י שפירש אנגרייא עבודת המלך השמיע את כל יהודה, הזעיקו וישאו את אבני הרמה שהיה מלך ישראל בונה עליה כרך לבלתי תת יוצא ובא לאסא, וכן משמע מהמהרש"א דלא מלחמת מצוה הוא עיי"ש.

אבל ברור שבמלחמת רשות, וכן גיוס לג' שנים גריע ממלחמת רשות, שהם בגדר אימון והכנה על צד שיבואו ועדיין לא באו, וכמש"ל בשם המאירי לכן ברור שאין עושין אנגרייא בת"ח.

104. בתשובה (ח"א) (ח"ב תשובה אלף תשנ"ב).

105. ב"ב (ח.) ד"ה מ"ט וכו'.

106. סוטה (י.).

וכן אברהם¹⁰⁷ נענש על שעשה אנגרייא בת"ח, וכן נשתעבדו מפני זה בניו למצרים מאתים ועשר שנים מהנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו.

ועוד יש לבסס דעתנו, מהא¹⁰⁸ שלמה לקח אלף אליו למלחמה, ומאתים לנוטרים את פריו שהם ת"ח, השאיר שילמדו תורה, ובמהרש"א שם שהותיר מישראל מלצאת למלחמה חלק שישית מאלף, שהם מאתים לנוטרים פריו שהם הרבנן שאסור לעשות אנגרייא בת"ח וכו', ואף אם נאמר שלא התכוונה הגמ' למלחמת מצוה, מיהא הא נקוט בדרך שמלחמת רשות אסור להם להשתתף, ועי' בתוס' שם שהסבירו שבמלחמת הרשות קא"אירי, ואפשר שבאמת הוקשה להם, דאם במלחמת מצוה אף יותר משישית בעלמא מותר להרוג, ולא כפי מי שרצה לומר שהוקשה לתוס' דאם במלחמת מצוה יוצאים כל רבנן, דאין נלע"ד דהרי רבנן המתחיל של תוס' הוא על ד"ה דקטלא חד משיטא, ולא על דרבנן. ובפרש"י, חד משיתא דעלמא בעבודת אנרגיה למלך יעו"ש ודו"ק. עכ"פ במלחמת רשות נראה שפטורים רבנן.

וכן יש עוד להוכיח ממאמרם¹⁰⁹ אלמלא דוד, לא עשה יואב מלחמה, ואלמלי יואב, לא עסק דוד בתורה, וכן אומרם¹¹⁰ אמר ריב"ל מאי דכתיב עומדות היו רגלנו בשעריך, מי גרם לרגלנו שיעמדו במלחמה שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה, ושוב אם נניח שדוד נלחם מלחמת רשות כמבואר ברמב"ם בכ"ז רואים שאלולי התורה לא היו מנצחין.

וכן מוכח מהתלמוד¹¹¹ על הנאמר, ויאמר המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודא שלושת ימים וגו', וילך עמשא להזעיק את יהודה ויותר וגו', אמ"ל (שלמה המלך ליואב שהרג את עמשא) עמשא אכין ורקין דריש אשכחינהו דפתיח להו במסכתא אמר כתיב כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוונו יומת, יכול אפי' לד"ת ת"ל רק חזק ואמץ, ומפרש"י אשכחן שמצאן שהיו עסוקין במסכת ולא רצה לבטלן שאם בא המלך לבטל ד"ת אין שומעין לו, — מפורש שאין לבטל לומדי

107. נדרים (לב.).

108. שבועות (לה:).

109. סנהדרין (מט.).

110. מכות (י').

111. סנהדרין (מט.).

תורה ליציאת מלחמה, ואף אם נאמר שלא הוי מלחמת מצוה, מפורש שאין לבטל ת"ת, ובספר קרן אורה¹¹² כתב שמלחמת דוד עם שבע בן בכרי היה מלחמת רשות כמורד במלכות, ועיין משכ"ל אם יש מכאן ראיה והוכחה על מלחמת מצוה.

וכן הדרישה א/113 ביאר מאמר הגמ' גדול ת"ת יותר מהצלת נפשות, דהיינו בענין שאין יכול לקיים שניהם ת"ת והצלת נפשות, אז ת"ת קודם, ואף שהט"ז פליג עליו שם וכתב, שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, אולם י"ל, דגם הט"ז מודה כשאפשר ע"י אחרים דת"ת קודם וז"פ, וכן ביאר הט"ז שמעלת אדם שלא הגיע לידו הצלת נפש ולמד, חשיב ממי שהציל נפש ועל ידי כן ביטל תורה יעו"ש, וכן כתב החפץ חיים ב/113 וז"ל מה שאמרו חז"ל במגילה שגדול ת"ח יותר מהצלת נפשות, והביאו ראיה מקרא, וביאורו דאף שלמען הצלת נפשות בודאי אנו מחוייבין לבטל מת"ת ואף בשביל מצוה אחרת קטנה, ורק שא"א לעשות ע"י אחרים, כי כן הוא רצון השי"ת שתכלית תורה הוא קיומה, ולכן רצונו יתברך שאם יגיע לו איזה מצוה שאי אפשר לעשות ע"י אחרים יבטל תורתו בשביל קיומה, אבל באפשר המצוה לעשות ע"י אחרים. גדולה היא התורה מכל המצוות, אף בענין פיקוח נפש אם נזדמן לאחר להציל נפשות, ולהשני לא נזדמן זה, ורק עסק לו בתורה, וישאלו אותנו מי הפעיל יותר לכאור' היינו משיבין כי המציל נפשות הגדיל לעשות, אבל חז"ל גילו לנו שאף שגדול מצותה של פיקוח נפש מאד, אבל זה לא נזדמן לו מצוה זו רק עסק בתורה באותו הזמן לא נופל ממנו, ואדרבה הוא הגדיל לעשות שגדול ת"ת מהצלת נפשות עכ"ל. ומשנה מפורשת¹¹⁴ שנינו ותלמוד תורה כנגד כולם. "וא"כ מכיון שגיוס לשירות סדיר חשיב פחות אף ממלחמת רשות, ובמלחמת רשות אף בעינן סנהדרין ומלך כפי שנתבאר לעיל לכן ברור שאין לבני תורה שום חיוב מבחינת ההלכה לגיוס ג' שנים".

112. על מסכת סוטה (פ"ח.).

113/א. ביור"ד (סי' רנ"א).

113/ב. תורת הבית (פ"ה). וראה עוד בהרחבה בדרשות חתם סופר לפרשת זכור בעמוד (קצ"ג.) וע"ע מש"כ בריש פרשת צו.

114. פאה (פ"א א').

גדר תלמיד חכם

ונגד אלו הטוענים דמי לימא לן דמה שאמרו חז"ל דת"ח לא בעי נטירותא הם בני הישיבות, אולי רק ת"ח וגדולי ישראל בלבד, ולא לכל בר בי רב.

יש לציין דברי הנ"ל¹¹⁵ בשם הרנב"ר וז"ל כ' הרב אבן מיגש, דרבנן לא צריכי נטירותא שלא נאמרו דברים הללו אלא למי שתורתו אומנותו כלומר שתורתו קבע ועסקו עראי, אבל לא במי שעסקו קבע ואין תורתו קבע עכ"ל, מוכח דא"צ שיהא ממש תורתו אומנותו אלא פי' יש לו מעט עיסוקים ארעיים יש לו דין ת"ח לפוטרו מנטירותא.

אולם דעת הרא"ש¹¹⁶ וז"ל ונראה שת"ח שיש לו אומנות קצת או משא ומתן להתפרנס כדי חיו ולא להתעשר ובכל שעה שהוא פנוי מעסקיו חוזר ללימודו. מוכח דכל שאין עסקו להתעשר הוי בגדר ת"ח לנטירותא, ושור' שכ' הרא"ש¹¹⁷ שכל ת"ח שתורתו אומנותו ועושה תורתו קבע ומלאכתו עראי והוגה בתורה תמיד ואינו מבטלה להתעסק בדברים בטלים, אין לחזור אחר פרנסתו כי זו היא חובתו, כי יפה ת"ת עם דרך ארץ, וכל תורה שאין עימה מלאכה סופה בטילה, וגוררת עוון, ובכל עת לבו על גרסתו, ובגמר מלאכתו חוזר מיד לבית המדרש, והוא נאה דורש ונאה מקיים, ולא סני שומעיא הוא בכלל רבנן עי"ש. וכ"כ ביד רמה שם, וכן דעת הרשב"ש¹¹⁸, ודעת המבי"ט¹¹⁹ שאפי' תלמידים שלא הגיעו לדין ת"ח עדיין פטורים ממס, וכן מרן¹²⁰ כ' החרם שהודפס על כל בית ישראל שיגבה מיסים משום בעל תורה שתורתו קבע ומלאכתו עראי. ובשולחן ערוך¹²¹ כתב אם יש לו מעט אומנות, או מעט משא ומתן להתפרנס בו כדי חיו, ולא להתעשר, ובכל שעה שפנוי מעסקיו חוזר על דברי תורה ולומד

115. על הרי"ף ב"ב (דף י.).

116. ב"ב שם (סי' ב"ו).

117. בשו"ת (כלל ט"ו פרט ז').

118. בשו"ת (סי' תי"ב).

119. בשו"ת (סי' כ"ה ח"ב).

120. בשו"ת אבקת רוכל (סי' א').

121. יור"ד (סי' רמ"ג).

תדיר, נקרא תורתו אומנותו, לאפוקי מהרד"ק¹²² ומתרומת הדשן¹²³ דמשמע דבעינן שיהא מורה ות"ח הראוי להוראה בדורו¹²⁴, ועוד.

והרא"ש בתשובה שם סיים בזה הלשון, ורואה אני בדורות הללו לדון ק"ו שהרי בזמן חכמי הגמרא שהיו נמצאים תלמידי חכמים לאלפים אף על פי כן היו פטורים מכל מיני עולין ומיסין וארגוניות, כ"ש בדורות הללו, שאינם נמצאים אחד מעיר ושתים ממשפחה שיש לפוטרו וכו' יעו"ש.

וכן לענין פיטור ממיסים כ' הש"ך¹²⁵ שא"צ שיהא לומד יומם ולילה, אלא אף אם עוסק בענין דרך ארץ, דלא¹²⁶ כספר החסידים, ועל מה שכתב מרן¹²⁷ דאם הת"ח עושה עסקיו רק כדי להתפרנס ובשעה שהוא פנוי מעסקיו לומד תורה נפטר ממס, כתב הרמ"א שם וז"ל ומ"מ יש מקומות שנהגו לפטור ת"ח ממס ויש נהגו שלא לפטור. וסיים דאין כיום דין ת"ח לענין שאם בישוהו נותנים לו ליטרא זהב, מ"מ לענין לפוטרו ממס אין מדקדקין שיהא מוחזק לת"ח, ואף מש"כ שם הרמ"א בשם מהר"י ויל שאין דין ת"ח בזה"ז, עיין להרחיד"א¹²⁸ בשם גדול מגדולי האחרונים שדברי הרמ"א לא נאמרו אלא לגבי הוצאת ממון מן המוחזק לקונסו לשלם ליטרא זהב וליתן לת"ח, אולם לענין מה דמחזירינן לת"ח אבידה בטביעות עין וכיוצ"ב (דאין זה הוצאת ממון מן המוחזק¹²⁹), וכן לענין לדון יחידים¹³⁰, וכיוצ"ב, גם הרמ"א מודה שיש דין ת"ח בזה"ז¹³¹, וכן כתבו האחרונים.

122. בית (י"ח) חדר (ט"ז).

123. שו"ת (סי' שמ"ב).

124. וע"ע ברמ"א יור"ד (סי' רמ"ג ס"ב), ובשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' י"ט).

125. חו"מ (סי' קס"ג סק"ד).

126. (סי' תרי"ג).

127. יור"ד (סי' רמ"ג ס"ב).

128. בברכי יוסף (סי' ט"ו סק"ג).

129. עי' תוס' ב"ב (כג:).

130. עי' תשובה להגר"י ידיד זצ"ל בספרו תורת חכם בנידון זה.

131. עיין בשו"ת חקקי לב חו"מ חו"מ (סי' ד'), ובפתח הדביר ח"ב (דף צד.), ובבינה לעיתים (דף לג.) על ס' העיתים.

חילול ד'

ונגד אלו שטוענים שבאם בני הישיבות לא יצאו לצבא נגרם חילול ד', נראה שהביטוי חילול ד' קיבלה כיום משמעות חדשה, ולכל ענין ובכל דבר תולין לומר חילול ד', אולם איפכא מסתברא כמאמר הכתוב¹³² אין עצה ותבונה כשהדבר כרוך באיסורין אין שום חשבונות אחרים, ובפרט שלהבדיל גם אומות העולם פוטרים אנשי הדת והמנזרים מחובת גיוס ועליהם אין פוצה פה ומצפצף, ואילו יפי הנפש בעם היהודי זועקים על כל יופי ופאר שבעם, ועליהם¹³³ נאמר מהרסיך ומחריבך ממך יצאו.

ובאמת חילול ד' הגדרתו, כשעושה איסור כגון¹³⁴ שגזל הגוי חמור מגזל יהודי מפני חילול ד', ועוד איתא בתלמודא¹³⁵ היכי דמי חילול ד' כגון אנא אי שקילנא בשרא מטבחא ולא יהיבנה דמי לאלתר. ופרש"י, כשאני מאחר לפרוע הוא אומר שאני גזלן, וע"ע במהרש"א שם, ועוד שם כגון אנא דמסגדנא ללא תפילין ד' אמות ובמהרש"א שתפילין לא היה מניח משום שהיה לו חולי הראש מוכח מהנ"ל שלא היו עושין ח"ו איסור שלא רצו לפרוע או לא להניח תפילין אלא שרק אחרים יחשידום שעושים באיסור.

אולם אם ההלכה לא מתירה לאדם איזה פעולה, לא יוכל לטעון שזה חילול ד' אם לא יעשה כן משום שיחשיבוהו לא מן הישוב, דאדרבה על כה"ג נאמר אין עצה ואין תבונה נגד ד'^{135/ב} וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם.

ומה דאיתא בתלמודא^{135/ג} מוטב שתיעקר אות א' מהתורה ולא יתחלל שם שמים, כבר ביארתי במקום אחר בשו"ת יפה מראה בענין נתינת יד לאשה, שזהו, מדין הוראת שעה, וכ"ה ברמב"ם, ואכמ"ל.

וכן הסברנו מאמר הירושלמי^{135/ד} מעשה ששילח המלכות שני

132. משלי (כ"א) וראה ברכות (יט:).

133. ישעיהו (פרק מ"ט).

134. כ"ב הסמ"ג ריש ה' גזילה בשם התוספתא (פי' דף כ"ח) מב"ק, יעו"ש.

א/135. יומא (פו.).

ב/135. הושע (י"ד י').

ג/135. יבמות (עט.).

ד/135. (פ"ד ה"ג) ממש' ב"ק.

אסטריטאות ללמוד ובסוף אמרו לו כל תורתכם משובחת, חוץ משני דברים הללו שאתם אומרים בת ישראל לא תילד לכנענית, ושגזל הגוי מותר, עמד ר"ג ואסר גזל הגוי משום חילול ד', ולכאורה למה לא התיר גם לילד משום חילול ד', וביארנו דהתם איכא איסורא משום מגדל בן לע"ז, ואף בשכר שהותר לעשות איסורי שבת במלאכה דרבנן הטעם משום איבה ולא משום חילול ד', וכ"מ¹³⁶ מדברי התוס' עיי"ש.

ומה שהביאו ראיה מדברי האחרונים¹³⁷ שחיילים הנמצאים בשירות צבאי של האומות אין להם להתחמק, אין שום דמיון וקשר לעניננו שהם דיברו על צבאות הקיסר בגרמניה של ראשית המאה וחייבו לפי קרטריונים מסויימים חיילים בני כל העדות ומבחינת דינא דמלכותא, ואם יתחמקו אזי ירעו ליהודים כי שונאי היהודים אומרים שהיהודים אינם עושים את דת המלכות ועקב כך גורמים רעה ליהודים ע"ש.

הוי אומר שמדובר שם בחילול השם בצורה המזיקה לעם, ובפרט שבכלל יש לדון, אם מותר לאדם לצאת למלחמות הגויים, ואין בזה דין מאבד עצמו לדעת דיש¹³⁸ שהתירו, ושאינן זה מאבד עצמו. ויש שאסרו¹³⁹ מטעם מאבד עצמו, ועוד. אולם ללא ספק העושה כן מדעתו ללא אונס אלא מתנדב כפטריוט להלחם בצבאות אומות העולם, נקרא מאבד עצמו ומכניס¹⁴⁰ עצמו לסכנה.

וראה למשנה ברורה¹⁴¹ שכתב וז"ל, ודע דהיום כשבאו מהאומות שחוץ לגבולנו לשלול שלל ולבוז בז בודאי מחויבים אנו לצאת בכלי זין, ואפי' על עסקי ממון, וכדינא דמלכותא וכו', דהיכא דאיכא למיחש שמא יכעסו יושבי ארץ עלינו מחללין ע"כ. הא לך דמשום שאונסים אותנו ויש חשש לסכ"נ יש להקל, וכן מה"ט נתכוון הגאון בעל מלמד להועיל הנ"ל, ולא משום שמא ידברו בנו יושבי שער.

ונגד אלו הטוענים דאם ילמדו תורה מי יגן על המדינה וכיוצ"ב, צ"ל שהגנת התורה וכחה הרוחני גדולה בשמירתה על העם מהגנה בכוח פיזי

136. ע"ז דף (כ"ו).

137. ראה שו"ת מלמד להועיל (ח"א סימן מ"ב) ועוד.

138. שו"ת אמרי אש יור"ד (סי' נ"ב).

139. שו"ת בית דוד לייצטר (סי' ע"א).

140. ועיין בנקודה זו בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ב דף קנ"ח).

141. (סי' שכ"ט סקי"ז).

ונשיאת הנשק, וכמאמרם¹⁴² ז"ל, כשהקול קול יעקב אין הידים ידי עשיו, וידועה קושית הגר"א שהרי כתוב בפסוק הקל קול יעקב והידים ידי עשיו, כלומר עם שהקול קול יעקב בכ"ז הידים ידי עשיו, ותירץ שנכתב קל בלא "ואו" דהיינו שאם שאין קול התורה נשמעת בעוצמתה ובמילואה כקול חוצב להבות, אלא ברפיון בקל אזי ח"ו הידים ידי עשיו.

וכן בתרגום¹⁴³ בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ד', וז"ל כד מרדו בית ישראל באורייתא, אתו עליהון עממיא וטרדונון מקרויהון, וכד תבו למעבד אורייתא אתגברו אינון על בעלי דבריהון ותריכנון מכל תחום ארעא דישראל בכך על פורענות תבר סיסרא וכל משרתה ועל נסא ופורקנא דאתעבד להון לישראל בכך תבו חכימיא למתב בבתי כנישתא בריש גלי ולא לפא ית עמא פתגמי אורייתא בכך בריכו ואורו קדם ד'.

ועוד שם¹⁴⁴ על הפסוק, ליבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ברכו ד', פירש, אמרת דבורא בנבואה אנא שליחא לשבתא לספרי ישראל דכד הות עקתא ההיא לא פסקו מלמדרש באורייתא וכדו יאי להון דיתבין בבתי כנישתא בריש גלי, ומאלפין ית עמא, פגתמי אורייתא, ומברכין ומודין קדם ד' ע"כ.

ועוד על הפסוק¹⁴⁵ והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועולו מעל צוארך וחובל עול מפני שמן פי' הגמ'¹⁴⁶ אמר ר' יצחק נפחא חובל עול של סנחריב, מפני שמנו של חזקיהו, שהיה דולק בבתי כנסיות ובתי מדרשות, מה עשה נעץ חרב בבית המדרש, ואמר, כל מי שאינו עוסק בתורה, ידקר בחרב זו, בדקו מדן, ועד באר שבע, ולא מצאו עם הארץ, מגבת ועד אנטיפטריס, ולא מצאו תינוק ותינוקת איש ואשה שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה וכו', ועוד¹⁴⁷ אמרו יראת ד' היא תתהלל זהו דורו של חזקיהו.

ולכן הקב"ה שהוא הנלחם, הוא הנותן כח ואף מעטים מנצחים את

142. בראשית (כ"ז כ"ב). ובמד"ר בראשית (ס"ה ט"ז).

143. תרגום שופטים (ה' ב').

144. פסוק (ט').

145. ישעיהו (י').

146. סנהדרין (צד:).

147. סנהדרין (כ.).

הרבים שלא כדרך הטבע, באם עוסקים בתורה¹⁴⁸, לא כצורינו צורם¹⁴⁹ ואין לד' מעצור ברב או במעט להושיע¹⁵⁰ אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ד' אלוקינו נזכיר, ואף שאין¹⁵¹ סומכין על הנס ובפרט כששכיח הזיקה, אולם לא עוד כמה אלפים יהיו אלו שיכריעו, את מלחמות ישראל העומדים מול רבבות רבבות, ואנו אומה כה קטנה מול מקהלת אויבים, ועוינים, ועצם קיומנו בנסי ניסים, וידוע דברי¹⁵² היעב"ץ הכותב, חי נפשי כי גדול בעיני נס קיום האומה מנס קריעת ים סוף. והפוך לאלו הלומדים אין נס כי הם הם המקיימים את העולם בזכות תורתם כנאמר¹⁵³ אם לא בראתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתני.

וההסטוריה הוכיחה זאת כמבואר^{152/ב} בפלישת האשורים בהנהגת סנחריב לארץ ישראל והקיפו את ירושלים, פרץ ויכוח אדיר סביב השאלה אם להכנע או לא, שבנה הסופר לחץ לכניעה, והיה נואם בפני 130.000 תומכים. ואילו חזקיהו בפני 110.000 תומכים. וכשסנחריב צר על ירושלים כתב שבנה פתקה ושיגרא לאויב, שבנא וסייעתו השלימו, חזקיה וסיעתו לא השלימו, שנאמר¹⁵⁴ כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו וגו', וחזקיה חכך בשעתו שמא דעתו של הקב"ה נוטה אחר הרוב, בא הנביא¹⁵⁵ ואמ"ל לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר, ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו. קשר רשעים אינו מן המנין כי הם הולכים נגד התורה אעפ"י שהם רוב. וראה עוד מש"כ בספר יוסיפון וז"ל התראו עתה בוערים כי בתפילת אבותינו גברו מעולם ועד עולם ומדור ודור וכו' והלא בפרוש משה רבינו ע"ה את כפיו השמימה גברו ישראל על המון עם עמלק בשביל תפילתו, וכן יהושע בתפילתו העמיד השמש והירח לעיני ישראל וידום השמש בגבעון, ויגברו ישראל על צריהם בתפילתו, וכן שמשון הגיבור הלא בטרם יחטא היתה תפילתו נשמעת והיתה לו לגבורה וכאשר חטא נפל כאחד מבני האדם, וכן שאול בהיותו בתם דרכיו היתה לו תפילתו

148. דברים (פל"ב ל"א).

149. שמואל (א' י"ד ו').

150. תהלים (כ.).

151. עיין פסחים (ח:).

152. בסידורו.

153. ירמיהו (רל"ג כ"ה), פסחים (סח:).

ב/153. סנהדרין (כו.).

154. תהלים (י"א).

א/155. ישעיהו (ח').

לעוז ולגבורה וכאשר חטא סר ד' מעליו, ודוד מלך ישראל ע"ה מילדותו ועד אחריתו לא נפל מגבורתו, כ"א בתפילתו נעזר תמיד, ולא חפץ להלחם בבני אחיו וכו'. והלא אסא מלך יהודא בעם מתי מספר יצא לקראת הכושים. ויתפלל אל ד' אלוקינו ויעתר לו וכו', ודבורה הנביאה עשתה בתפילתה תשועה גדולה בישראל, ונשים צדקניות תפילתן עמדה לישראל לחומה ולישועה. ועוד שם, הלא ידעתם כי תפילת גרעון עמדה לו לישועה בבואו עם 300 איש ויך את כל המון מדין, ועמלק ובני קדם, ולולי תפילתו ותחינתו אשר ערך לפני ד' ושיחו הטוב אשר שפך ולחשו אשר יצק, מה היו נחשבים 300 איש, וכן בימי חזקיהו בבא סנחריב מלך אשור ויחרף ויגדף את מקדש ד' ההשפילו אותו אבותינו בחרב, הלא כ"א בתפילה ובתחנונים, ובהלחם ארם בשומרון הלה תפילת אלישע נשמעה במרום וכו'. וכן תפילת אלישע הפכה את הרעב אשר היה בשומרון לשובע, ועוד עיי"ש.

ועתה נפתח אשנב להשקיף באסקפלריא של חז"ל היאך ראו הם את בנין מערכת הצבא, ראש דאגדתם שהעומדים בראשה, מפקדיה וגיבוריה, יהיו צדיקים כביאור הגר"א¹⁵⁶ על הפסוק וגבורי החילים עשאל וכו', והני ל"ו גבורים כולם צדיקים גמורים היו, כמש"כ אשרי כל חוכי לו, ל"ו צדיקים שהעולם מתקיים עליהם, וזכות מעשים טובים וצדקתם עומד להם במלחמה, לכן נבחרו אלו לבר לעמוד במספר ע"ש.

וכן אלו שיצאו אף למלחמת רשות היו צדיקים וחסידים, כמבואר בבעל הטורים בריש כי תצא למלחמה, דסמך. לכי תעשה הישר בעיני ד' שבסוף פרשת שופטים, משום שאין יוצאים אלא הצדיקים. וכ"כ במדרש על הפסוק בחר לנו אנשים של חוכמה ויראת חטא, ואף החילים הפשוטים אם היו בידם עבירות דרבנן לא יצאו למלחמה¹⁵⁷ אפי' אם רק שחו בין תפילין של יד לשל ראש.

וגם בשעת הגיוס למלחמה היו נתבעים על ביטול תורה אלו שנתחייבו בגיוס, כמבואר¹⁵⁸ ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא

ב/155. יוסיפון פרק חמשה ושמונים בתוכחתו שם.

156. אדרת אליהו דברי הימים (י"א כ"ו).

157. סוטה (מד.).

158. מגילה (ג.).

והנה איש עומד לנגדו וגו', וישתחו אמר לו אמש בטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בטלתם ת"ת, אמ"ל על איזה באת, אמר לו עתה באתי, מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, אמר ר"י מלמד שלן בעומקה של הלכה, ופרש"י, ועכשיו שהוא לילה היה לכם לעסוק בתורה, שהרי אינכם נלחמים בלילה.

ואף שהרד"ק¹⁵⁹ שם פירש, שהדרש רחוק כי אין שעת המלחמה שעת ת"ת, כבר המהרש"א¹⁶⁰ כתב, ומה שהקשה הרד"ק במאמר הזה יתיישב בפרש"י ותוס' הכא, ופ"ק דמגילה, ופ' הדר. (כוונתו, דהרד"ק הבין, שאף על עצם המלחמה בשעתה נתבעו על ביטול תורה, ולכך תמה ואמר שאין שעת המלחמה שעת ת"ת. אולם רש"י הסביר, שבלילה דהיינו בזמן שלא עסקו במלחמה, נתבעו) וכן התוס'¹⁶¹ ביארו, והא דקאמר מיד לאו לאלתר קאמר אלא כשהופנה הלך בעומקה של הלכה.

וכן המחנה שימש כמקום קדוש כנאמר¹⁶² ויתד תהא לך מחוץ למחנה, וכתב החינוך¹⁶³ משרשי המצוה והיה מחניך קדוש וכו' וכל הירא מעבירות שבידו הלך לו ושב אל הבית ונשארו הטובים אשר רוח אלוקים שוכן בתוכם לעמוד בנקיות וכן התנהגו בקדושה כנאמר¹⁶⁴ ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך.

יוצא איפוא שהמובחרים שבקדושה ובפרישות, הם הם שהיו המתגייסים, אף ממחוייבי השירות, ובקומץ קטן היו היוצאים למלחמה מאחר שמי¹⁶⁵ שבנה בית חדש ולא חנכו ילך וישוב לביתו וכו', ומי שארס אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו וכו', ומי שירא ורך הלבב, ופי' חז"ל, אף מעבירות דרבנן שב לביתו, א"כ נשארו מתי מעט, וזכותם זו דוקא עמדה להם לנצח וכנאמר¹⁶⁶ איכה ירדוף אחד אלף ושנים רבבה וכו'.

ומצבנו כיום כידוע לכל בר בי רב, שהפרוץ מעל העומד, ואילו היו

159. יהושע פרק (ה' פסוק י"ד).

160. סנהדרין (מד.) ד"ה אמש.

161. עירובין (סג:) ד"ה מיד וע"ע בעיון יעקב מגילה (ג.) ובעץ יוסף שם.

162. דברים (כ"ג י"ד).

163. מצוה (תקס"ו).

164. דברים (כ"ג ט"ו).

165. דברים (כ' – ה') והלאה.

166. דברים (ל"ב – ל').

קיימות מסגרות לטווח קצר במסגרת רוחנית בהדרכת גדולי ישראל כצביון צבא ד' ועפ"י האמור, היה מקום לדון ולקבל הכרעת גדולי ישראל, אולם במצב הקיים יש להעדיף בהגנת לימוד התורה, מהגנת הנשק.

ואצטט לכל המעוניינים לדעת דעתו של הרב קוק¹⁶⁷ "אחר שמאריך באיסור גיוס בחורי ישיבות", מסיים בזה הלשון: "על כן תלמידי חכמים העוסקים בתורה הם הם המגינים על הארץ, ועוזרים להצלחת הנשק הלאומי לא פחות, וגם יותר מכל החיל הלוחם, ומזה תוצאה בטוחה שממלכה אידיאלית המכרת את הוד הקודש, לא תכופ התלמידים השוקדים על דלתי התורה לבטל את תורתם, ולעסוק בעבודה גשמית שאינם מסוגלים לה ע"כ.

גיוס נשים

והנה לענין גיוס נשים לצבא אין צורך להאריך בזה, כי הדברים פשוטים שכמה וכמה איסורים יש בזה, ולא כתבתי אלא משום שאין ביהמ"ד ללא חידוש, כידוע שבמלחמת מצוה¹⁶⁸ אמר ר"י הכל יוצאין אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה. הקשה הרש"ש שם, משמע דגם נשים יוצאות, וכתב, וחידוש הוא, והוסיף דאולי דברי המשנה דאינן יוצאות אלא לבשל ולאפות וכדומה לצורך הגברים אנשי המלחמה.

וכבר קדמו הרדב"ז¹⁶⁹ שכתב וכי דרך הנשים לעשות מלחמה, והא כתיב כל כבודה בת מלך פנימה, ותירץ, דהכי קאמר כיון דחתן יוצא מחדרו כלה יוצאת מחופתה שאינה נוהגת ימי חופה, ואפשר דבמלחמת מצוה הנשים היו מספקות מים ומזון לבעליהן, וכן מנהג הוא בערביות ע"כ. וע"ע¹⁷⁰ במנחת חינוך.

ואיתא בגמ'¹⁷¹ דרך איש לכבוש ואין דרך אשה, ורש"י פירש¹⁷² דרכו

167. אגרות הראי"ה דף (צב.).

168. סוטה (מד:).

169. על הרמב"ם ה' מלכים פרק (ז' ה"ד).

170. על החינוך מצוה (תר"ד) שהקשה כן על החינוך ונשאר בצ"ע.

171. יבמות (סה.).

172. בקידושיו (לה.).

לכבוש את הארץ במלחמה וכו', וביתר ביאור בחינוך¹⁷³ לענין מחיית עמלק ונוהגת בכל מקום ובכ"ז בזכרים כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב ולא לנשים. ואילו¹⁷⁴ לגבי הריגת ז' עממין סתר עצמו, דכתב, נוהגת בזכרים ובנקיבה, ובמקום אחר כ'¹⁷⁵ ונוהגת מצוה זו בזמן שישראל נוהג על אדמתן בזכרים שהם ראויים למלחמה. והאדמו"ר מסוכוצ'וב¹⁷⁶ כתב ליישב, דבמלחמת עמלק הוי מצות עשה שהז"ג, משום דאין להרוג עמלק בשבת שאין חיוב הריגתו משאר מיתות שאין דוחין השבת, אבל הריגת ז' עממים שיסודו מטעם למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות, דומה להריגת מזיקין שהוא מלאכה שא"צ לגופא שפטור לרוב הפוסקים, ונוהגת מהתורה גם בשבת, ולכן הנשים חייבות בה.

והנה יש להקשות דהרי קביעות מזוזה אסור בשבת, משום בונה¹⁷⁷, ואעפ"כ אשה חייבת במזוזה, וכן שילוח הקן¹⁷⁸ אסורה בשבת משום צד¹⁷⁹ ובכ"ז אשה חייבת, וכן שריפת קדשים כ'¹⁸⁰ הטורי אבן שאשה חייבת, ואעפ"כ¹⁸¹ קיימ"ל אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט, משום דאין שורפין קדשים ביו"ט, חזינן דכל כה"ג שהאיסור הוא צדדי "וארי הוא דרביע עליה", בכה"ג לא אמרינן שהוא מצעשה"ג.

וכן מצאתי במהרי"ט¹⁸² דמבואר דאם א"א לעשות המצוה בשבת לא הוי בכלל מצות עשה שהזמן גרמא, ולכן במעקה שא"א לבנותו בשבת אשה חייבת¹⁸³ וכמבואר בפוסקים עיי"ש.

ולענ"ד ליישב דברי האדמו"ר מסוכוצ'וב, עפ"י מה ששמעתי בתורה שבע"פ משם הרוגצ'ובר הגר"י רוז'ין זצ"ל, ממה דכתיב אצל¹⁸⁴ שמואל

173. מצוה (תר"ג).
174. עיין במנחת חינוך במצוה (תר"ד) שכ' שסתר עצמו ממצוה (תכ"ה).
175. במצוה (תקכ"ז).
176. בשו"ת אבני נזר (סי' תק"ט).
177. חינוך מצוה (תכ"ג).
178. שו"ת החת"ס או"ח (סי' ק') ובכף החיים (סי' קט"ז), וע"ע בשדי חמד מערכת (למד) כלל (קמ"א) (אות ד') ד"ה ובקונטרס.
179. כמבואר בחינוך מצוה (תקמ"ה).
180. חגיגה (יח:) (כ.).
181. שבת (פ"ב), ועיין קהילות יעקב קידושין (כח.).
182. קידושין (כט.).
183. וכ"כ בשו"ת יעב"ץ (ח"א סי' ל"ו).
184. שמואל (א' ט"ו ל"ג).

וישסף את אגג מלך עמלק, דדוקא בעינן מצות מחיית עמלק בהריגה בידים, ולא ע"י גרמא, וא"כ לפי"ז י"ל דדוקא היכא דאין שום אפשרות אחרת להריגת עמלק, רק ע"י הריגה, ולא בגרמא, וזה א"א בשבת בשום אופן, הו"ל מצעשה"ג, אף שאיסור שבת הינו איסור צרדי, משא"כ במזוזה אפשר לקובעה בשבת ללא איסור בונה, וכן מעקה, או שריפת קדשים, או שילוח הקן כפי שיבואר, משא"כ בהריגת עמלק.

ועתה נבארם אחת לאחת, דהנה בשילוח הקן, נראה דאפשר לקיימו ללא איסור צד, כגון, שישלחנה ע"י שירעים עליה קולו, ובעקימת שפתיו יקיים מצוותה, ואף שהרמב"ם¹⁸⁵ כתב וכיצד משלח אווז בכנפיה וכו', י"ל דכוונתו לאפוקי מסברת¹⁸⁶ רב דאצטריך לאחוז ברגליה, ולכך נקט את סדר שילוחה, ולכתחילה סדר שילוח הקן כן הוא, אך אם ישלחנה ללא לאחוז מקיים המצוה, אלא שרבנן התקינו כן, ואף שחכמים התקינו שצריך לאחוז, י"ל דלא מעכב המצוה דאורייתא, כיון דמדינא דאורייתא אף בלא אחיזה יוצא ידי"ח, ומש"כ החת"ס¹⁸⁷ דאסור לטלטל ב"ח אף לצורך השבת אבידה, או שילוח הקן, יש שדחו¹⁸⁸ דהרי מותר לטלטל ביום א' של סוכות שהוא דאורייתא, הערבה, אף שהוא מוקצה שתלשה הגוי ממחובר ביו"ט, וא"כ לפי"ז יש מקום להתיר שילוח הקן. וכה"ג מצאתי להגרי"ח¹⁸⁹ דכתב דכל דמדאורייתא לא הוי מצות עשה שהזמן גרמא, מוקמינן אדאורייתא, ואף שחכמים רצו לעשותו מצשה"ג אין בכחם לפטור את האשה או העבד, כמו בפרשת זכור, ואף שגזרו בשב ווא"ת ביו"ט שחל בשבת לענין לולב. י"ל דשם סו"ס לא נעקרה לגמרי, משא"כ כאן דבאים לפטור את האשה לגמרי, ה"נ י"ל דאם נחשיב צידת העוף שא"א בשבת א"כ הוי נשים פטורות לגמרי, ואין בידי חכמים לתקן כן, ובמש"כ¹⁹⁰ האחרונים בזה.

185. בה' שחיטה (פי"ג ה"ה).

186. חולין (קמא:).

187. בשו"ת בסימן (פ"ב).

188. כ"כ במנחת פיתים (סי' תרנ"ה) עפ"י שער המלך, ה' יו"ט (פ"ב הי"ח), ויש לסייע לדבריו משלטי הגבורים שבת (פי"ח) ע"ש ודו"ק.

189. בשו"ת תורה לשמה (סי' קפ"ז).

190. עי' בשו"ת תורת ירוחם (ח"ג סי' כ"ז) (ובח"ב סי' ק"ב), ובשו"ת מקוה המים (ח"ג סימן כ"ז), ובסידור בית שואבה דף (קנ"ג) ואכמ"ל.

אולם יתכן שזה תלוי¹⁹¹ במחלוקת הראשונים, דכל היכא שחז"ל תיקנו תקנה ולא עשאה אף ידי חובת דאורייתא לא יצא, ה"נ מכיון שחז"ל תיקנו לאוחזה ולשלחה, יתכן אם לא יעשה כן, אף ידי חובת דאורייתא לא יצא.

ועוד אפ"ל, דכל היכא שצדן ותיכף משלחן הו"ל משאצל"ג, ולצורך מצוה לא גזרו. כעין מש"כ הר"ן¹⁹², ובאחרונים¹⁹³ משכב"ז. ובשו"ת הרשב"א¹⁹⁴ דאין לברך על שילוח הקן, דלפעמים אם תפס האם ובא לשלחה וליקח הבנים, ולא ציונו השי"ת לתפוס אותה, ואח"כ לשלחה. ועיין מש"כ¹⁹⁵ האחרונים בזה. ולכן נראה דהעיקר ליקח הביצים, ואף אם אינו מוכן הוא דרבנן.

ושו"מ שהר"מ כהן¹⁹⁶ השיג על החת"ס הנ"ל וכתב דמה דא"א לתפוס הציפור הוא מדרבנן, דמדאורייתא המצוה מתקיימת בלא תפיסתה, ואין לבטל המצוה בשביל זה. ושדעת הזוהר¹⁹⁷ כדעת רש"י חולין שם, ושדוחק לומר דאף שחייב לתופסה בידו, מ"מ נדחית טלטול מוקצה דרבנן משום עשה דשילוח הקן, דהרבה פוסקים ס"ל דהעמידו חז"ל דבריהם אפי' במקום עשה וכו' ע"ש, ועיין בזה לר"י הלוי ידיד¹⁹⁸ ועוד¹⁹⁹ משכב"ז.

וכן במצוות מזוזה אפ"ל אף דאשה חייבת כמבואר לעיל בשם החינוך (ודלא כמשמע ממדרש רבה רות²⁰⁰) י"ל דאפשר שלא בדרך איסור.

191. עי' תוס' סוכה (ג:) ועי' מנחת חינוך מצוה (לא.) ובמצוה (י') ססק"ב. ובפרמ"ג פתיחה כוללת (ח"ג אות ז' ח'), ובמש"ז (סי' נ"ח סק"ב, וסק"ד) ובשו"ת יביע אומר למור"ר הגרע"י שליט"א (ח"ג דקי"א:) בד"ה אלא, ובשו"ת דבר אברהם (ח"ב סי' כ"ו), ובאבן האזל (ה' ק"ש פ"ג ה"ב) ובאמרי בינה או"ח (רס"י י"ד), וביור"ד (סי' כ"א), ובטהרת המים מערכת (ג' כלל י"ט), ובשו"ת קרן לדוד (סי' ס"א אות ג'), ועוד.

192. בחי' על הרי"ף שבת (צד.).

193. וראה עוד בילקוט הגרשוני (אות ש') דף (כד:), ובשד"ח (ח"י דף 312) ובבאר יצחק אבהע"ז (דף צו:) ד"ה והא, ובשו"ת חוות יאיר (סי' קט"ו) ובמקום אחר הארכתי.

194. שו"ת (ח"א סי' ח"י).

195. בשו"ת אקים את יצחק חלק הדרושים דף (כד:).

196. בשו"ת מנחת כהן (סי' י"ט).

197. תיקוני זוהר תיקון (ו').

198. בברכת יוסף (ח"ב דף קמד:) בשם בני חיי,

199. בשו"ת שדי חמד (ח"ד דף 113), ולהרחיד"א בברכי יוסף (סי' רצ"ב).

200. חי' יפה ללב (ח"ו סי' רצ"א סק"ד) דהמדרש פליג על תלמודין מס' קידושין (לד:).

דאף שבשו"ע²⁰¹ נפסק דבעינן לקבוע במסמרים, אולם כבר הב"ח שם, דכ"ז אם רוצים שישאר קבע, אבל אם אינה מייחדה אלא לפי שעה, א"צ שימסרנה, ושכ"ה בירושלמי והביאו הש"ך יעו"ש, וא"כ ה"נ י"ל דעד אחר שבת יוכל להניחו בכך שלא יצטרך לעבור על איסור בנין, וכגון אם יש חלל או מסמר תקוע מע"ש והוא מניחו בנקב או במסמר, יוצא ידי"ח מזוזה לשעתו, וי"א²⁰² שקביעת מזוזה במסמרים אינו אלא לכתחילה, ותליה בעלמא לא פסול²⁰³, ויש חולקין. והרחיד"א ציין לשטמ"ק²⁰⁴ שהראה פנים לכאן ולכאן. וא"כ י"ל דאיכא אפשרות לקיום המצוה ללא איסורי שבת.

וכן בשריפת קודשים י"ל, דהמצוה איננה ממש בשריפה דוקא, אלא שבמציאות לא תהא קיימת, כי המצוה על החפצא ולא על הגברא, וכ"כ הגר"ח מבריסק²⁰⁵ עיי"ש, וא"כ אם נתאכלה בשבת י"ל דבלא האיסור של שריפה לא עבר על לא נותנה.

וכן במצוות מעקה י"ל דהחוקר שיהא לו מעקה בנוי ואין חובה על גופו כמפורש בדברי הגאון אפרים נבון זצ"ל²⁰⁶ דאם תיקן ובנה המעקה גוי לישראל קיים המצוה ע"ש. וא"כ ה"נ אם עשאו בשבת ע"י גוי קיים אפשרות שלא יעבור על איסור חילול שבת.

וא"כ י"ל ולהליץ בעד דברי האדמו"ר מסוכוצ'וב הנ"ל, דהגדרת

ובמש"כ בשו"ת יביע אומר ח"ג חיור"ד (סי' ח"י) ובשו"ת חיים ביד (סי' פ"ו).
201. יור"ד (סי' רפ"ט).

202. דרכי נועם חיור"ד (סי' י"ו) הו"ד בפתחי תשובה שם, ובס' דעת קדושים (סי' רפ"ט סקט"ז) שאין דבריו מוכרחים להקל ובגידולי הקדש (סק"י) שם. והב"ח דעתו שאינו אלא למצוה מן המובחר כדי שלא יפול ויבואו לזלזל ע"י נפילה (סי' רפ"ט עיי"ש), ושכן מוכח מירושלמי פ"ד דמגילה הלכה (י"ב), וכ"כ בשו"ת שאילת דוד חיור"ד (סי' ט'), וכ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' קל"ח) שאם יחד המזוזה לכך לעולם די ללא מסמרים עיי"ש, וע"ע בשו"ת זכר שמחה (סי' רל"א) ועוד שבדב"ק לפי"ז מהני עיין ערוך השלחן שם (סט"ו), ובחלקת יעקב (ח"ב) ומנחת יצחק (ח"ז) ועוד.

203. שו"ת בית יהודה (סי' כ').

204. ברכ"י שם, שטמ"ק ב"ק (קא:) וע"ע במרדכי ובהלכות קטנות (סי' תתקס"א) מנחות (לב:) בשם רבינו שמשון שיכניס המזוזה בחלל קנה ויקבענה בכותל אבל אם תלאה בלבד בלי שיקבענה פסולה וכדאמרינן במנחות שאם תלאה במקל פסולה, ועוד.

205. הגר"ח על הרמב"ם ריש ה' חמץ ומצה.

206. מחנה אפרים ה' שילוחין ושותפין (סי' י"א).

מצוות עשה שהזמן גרמא הוא כל שאין אפשרות לקיים המצוה באיזה זמן מן הזמנים מצד שהמצוה מוגבלת לתקופה מסויימת, או ע"י שיש בו איסור שבת והוא איסור צדדי דרביע עליה, סוף סוף בשום אופן הרי בשבת לא יכול לקיימו, וא"כ הוא מוגבל והו"ל מצעשה"ג, כמו בהריגת עמלק שאין שום אפשרות בשבת להורגו אלא ע"י סין ולא ע"י גרמא וכיוצ"ב, כי בזה לא יקיים המצוה וכמשכ"ל, משא"כ אם אפשרי בשבת לקיים המצוה באיזה אופן, כגון, שמקיף את האיסור א"כ א"א לומר שלגמרי המצוה הופקעה בשבת שא"א לקיימה כי סו"ס ישנה איסה אפשרות ככל הני שכתבנו לעיל י"ל דלא הוי מצעשה"ג, ולכן גם אשה חייבת, ולכן כתב האבני נזר ליישב דברי החינוך שחשיב במחית עמלק כמצות עשה שהזמן גרמא.

ובענין מחיית עמלק אדבר עוד רגע במה שנראה לפני כרגע²⁰⁷ ספר ציץ הקודש שהוכיח מהרא"ש²⁰⁸ שר' אליעזר שחרר עבדו וכו', ודוחק שהיה פרשת זכור וכו'. משמע שאילו היה פרשת זכור העבד היה חייב, ועבד הרי הוקש לאשה מוכח דנשים חייבות בפ' זכור עי"ש, ואפ"ל על פי מש"כ²⁰⁹ התרומת הדשן שהמנין בפרשת זכור הוא דאורייתא ולכן עבד לא מצטרף למנין ולכן שיחררו משא"כ באשה.

ועוד י"ל אף דעבד הוקש לאשה לא לגמרי הוקש²¹⁰, והגזרה שוה דלה לה דילפינן מינה בא להחמיר, ולא להקל. ואשה הרי לאו בת מלחמה היא לא חייבת משא"כ עבד. ושור' לרי"ח הטוב²¹¹ שעבד חייב במחיית עמלק שהוא בן כיבוש ודומה לבל תקיף שחייב אף שהוקש לאשה ע"ש, אומנם מהתוס'²¹² משמע דאף לקולא מקשינן ועיין באחרונים²¹³ משכב"ז וראיה מהא דכהנים ולוים שהם לאו בני כיבוש ופשיטא שחייבים בפ' זכור, אלא ע"כ משום דבאנשים כוותיה בני כיבוש הם משא"כ נשים.

207. (סי' נ"א ח"א) ועכשיו אינו מצוי תח"י. ונדמה שכן כתב בס' זית רענן למהר"י דיסקין.
208. ברכות (מז.).
209. עיין מג"א (סי' תרפ"ה) ושער הציון (סי' תרפ"ה סק"ה), ובדעת מרן אי ס"ל הכי ראה להגר"מ שטרנבוך בס' מועדים וזמנים או"ח (סי' קס"ו), ובתשובה הארכתני.
210. תוס' ב"ק (פ"ח).
211. בתורה לשמה (סי' קפ"ז).
212. חגיגה (ד.).
213. וראה בפתח עינים להחיד"א ונו"ב, וכעין מש"כ ברשב"א ברכות (כ.).

ועוד כ' הזית רענן, דהוי מצשה"ג בקריאת פ' זכור לנשים משום דכתיב והוקע אותם נגד השמש שמצוותו ביום, ולא בלילה, וסיים מ"מ י"ל דאף הן היו באותו הנס וחייבות, ובעיקר הדין עיין למור"ר ביחודה דעת²¹⁴ ובאחרונים.

וכיון דאתא הא לידן נימא בה מילתא²¹⁵ הרמב"ם כתב, מצות עשה לאבד זכר עמלק שנאמר וכו', ומצוות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו כדי לעורר איבתו וכו', ולכאורה ממש"כ תמיד, משמע שהיא מצוה תמידית ושמעתי ממור"ר הגר"ד מלינובסקי זצוק"ל שהקשה דמהחינוך²¹⁶ משמע ממש"כ ועובר על זה, ולא זכר בפיו מעולם מה שעשה עמלק לישראל, בטל מצות עשה זה וכו', משמע דעובר פעם א', ועוד שם שנסתפק אם יזכור זה פ"א בשנה, או יותר, והרי כתב דאם לא קיים מעולם, עבר ע"ז.

ולענ"ד י"ל דמצוה זו איננה חיובית, אלא שאם עושה כן מקיים בכל פעם מצוה, ואם ביטל פ"א בחייו ביטל מצות עשה זו, ורק דספק החינוך אם חז"ל תיקנו לחייבו לפחות פ"א בשנה או יותר, ודומיה למצות ציצית דבכל פעם שמתעטף בו מקיים מצוה, אולם אין חיוב ואין מחלוקת בין הרמב"ם לחינוך.

ונחזור לדידן שמלבד הנ"ל באיסור גיוס נשים, איכא איסור לא ילבש כלי גבר על אשה, ובתלמוד²¹⁷ שלא ילבש איש שמלת אשה וישב בין הנשים וכו', ר' אליעזר בן יעקב מניין שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה, ת"ל לא יהא כלי גבר על אשה. וברש"י שם, וזהו שמצינו²¹⁸ שיעל אשת חבר הקיני לא הרגתו לסיסרא בכלי זיין, אלא כמו שנאמר ידה ליתר תשלחנה. ובילקוט מפני מה לא הרגתו בכל זיין לקיים מה שנאמר לא יהא כלי גבר על אשה מוכח שהאיסור הוא מעצם ההריגה, ולא על עצם הלבשה, אולם בתרגום שופטים משמע שהאיסור הוא בלבישה וז"ל, טבתא יעל אחת חבר לשלמאה דקיימת מה דכתיב בספר אורייתא דמשה

214. חלק (א' פ"ד) ועי' כף החיים (סי' תרפ"ה) בשם לימודי ד' דאינן חייבות, וער"ה (אות ב'), וסיים שמעיקר הדין חייבות לזכור ע"ש.

215. ה' מלכים (פרק ה' ה"ה).

216. מצוה (תר"ג).

217. נזיר (נט.).

218. שופטים (ה').

לא יהוי תיקון זיין דגבר על איתתא, ולא יתקן גבר בתיקוני איתתא, אלהן ידהא לסכתה אושיטת, וימינא לארספתא דנפחין למתבר רשעין וכו' (ועיין תרגום ירושלמי על הפסוק²¹⁹ לא ילבש כלי גבר דפירש על תפילין וציצית לאשה).

ומרן בשו"ע²²⁰ והרמב"ם לא תעשה אשה עדי האיש, כגון שתשים בראשה מצנפת או כובע, או תלבש, שריון וכיוצ"ב וכו', ולא כתב הרמב"ם בשעת מלחמה. וכן ממה שהוסיף ולבש²²¹ יש שלמדו דאף דבברייתא ששם מקור הרמב"ם שהוא ראב"י כתוב שלא תצא בכלי זיין למלחמה משמע שהרמב"ם ס"ל דוקא דרך לבישה, ולכן כ' דאם יוצאת לצבא שלא דרך לבישה לית לן בה עיי"ש.

ולענ"ד כל דבריו יש לדחות חדא דהרמב"ם נקט שריון שכידוע הוא בגד לבישה כמש"כ אצל מלחמת דוד וגולית²²², וילבש אותו שריון והחרב מעל למדיו ולכן דייק לא ילבש, וכ"ה בשו"ע²²³ שאם יצא בשריון בשבת פטור משום שהוא מלבוש, (ומ"מ אסור משום שיחשידוהו ביוצא להלחם). אולם בהחזיקה את הכלי נשק שזה עצם כלי גבר, א"צ דרך לבישה וכפשטות הברייתא שכתוב שלא תצא אשה בכלי זיין, והרמב"ם נקט חדא, וה"ה דבר שהוא כלי זיין ואין דרך ללבושו אסירא, ולכן אם לובשת שריון לכלי גבר שזהו בגד ולכן נקט לשון לבישה, אבל בכלי נשק שכל ענינו זהו רושם גברי אסור, והרמב"ם פשיטא דס"ל כתרגום ולא פליגי.

וכן מה שהוכיח מדבורה²²⁴ הנביאה שאמר לה ברק אם תלכי עמי והלכתי, ותלך עם ברק. הוכיח שיצאה למלחמה ולחמה בשדה המערכה, אולם המעיין יראה שאין שמץ ראייה, שהרי תשובת ברק שאם תלך עמו במלחמה ילך, וא"ל לא ילך, כי חשב בזכותה תדבק יותר ההשגחה עם חיל ישראל הנלחמים עם סיסרא וכ"כ הרלב"ג, ואדרבה לשון חשיבות שהנבואה תצטרף עמו, ועוד שכל המלחמה היתה עפ"י ד'²²⁵ וכן דעת התוס' שם.

219. דברים (כ"ב.).
220. (סי' קפ"ב ס"ה) יור"ד ורמב"ם ה' עו"כ (פי"ב ה"ה).
221. שו"ת תורת ירוחם (ח"ג סי' י"ד).
222. שמואל (א' – י"ז).
223. או"ח (סי' ש"א ס"ז).
224. שופטים (ד' ח').
225. במס' ב"ק (טו.).

וכן רבינו בחיי²²⁶ כתב דאיסור לא ילבש דכלי זיין הוא, אף לא בשעת לבישה וז"ל, ולא יהא כ"ז מן האשה כדי שלא תצא למלחמה ויהיה סיבה לזנות, ועוד דרשו רבותינו ז"ל מה שהרגה יעל לסיסרא ביתד, ולא הרגתו בסכין, משום לא יהא כ"ג על אשה ע"כ. משמע אף שאין דרך להלביש סכין בכ"ז מכיון שהוא כלי מלחמה הקפידה לא להשתמש בו אלא ביתד וז"פ.

ונוסף לכך יש להוסיף דגדולי ומאורי הדור בדור העבר השקיפו וחזו ברוחם את מצב הפריצות²²⁷ ואמרו שזהו בבחינת יהרג ואל יעבור, ואף החילונים וקיבוציהם מודים בריש גלי שהמקום מועד לפריצות, ואף יצאו נגד תופעות שליליות ותועבות בלשון המעטה, וקראו לצבא ההגנה, "צבא ההפלה" לישראל, וכן הרבנות הראשית בחודש אדר תשי"א פרסמו וכתבו, וז"ל, הננו אחרי בירור המצב מפרסמים דעת תורה שגיוס נשים אפי' פנויות במסגרת צבאית באיזו צורה שהיא אסור בהחלט²²⁸ והרב פרנק זצ"ל אמר שאף אם היו מגייסים נשים לומר תהלים במסגרת צבאית אסור יעו"ש.

בסיכום: בן תורה שתורתו אומנותו איננו חייב להתגייס, וכן איסור מוחלט לנשים אפי' פנויות להתגייס לצבא בשום מסגרת בכל צורה שהיא, ואין שייך כלל בזה לא חילול ד', ולא חוסר הגנה או השתמטות והתחמקות, כי התורה מגינה ומצילה על העם והבני תורה הם המגינים על הארץ לא פחות וגם יותר מכל חיל, כי הם בצבא ד', וכן נתבררו גדרי מלחמת מצוה ורשות מה הם, וכן מלחמת עמלק וחיוב נשים בפרשת זכור ולא ילבש גבר וכו', ועוד ענינים ראה פנים התשובה.

226. ריש פרשת כי תצא.

227. עיין אגרות החזו"א (ח"א קי"א).

228. במשואה לדור עמוד (קי"ז).

סימן ד'

שאלה האם מותר מבחינת ההלכה ללכת למגלי עתידות בקריאת כף היד, או בשאלת חלום, וכן ללמוד או לשאול ראיית הנולד עפ"י חוכמת האסטרולוגיה, ומהו יחס חז"ל והמדע למשמעות החלום.

תשובה. ראשית, חוכמת קריאת כף היד יש לו בסיס בדברי רבותינו, וכבר רמזה איוב¹ ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו. ובזוהר² כשם שברקיע יש כוכבים ומזלות המראים ממאורעות האדם, כן יש בעור בשרו שרטוטין וגוונים הרושמים את מזלו, והעידו³ שרבינו שרירא גאון, ורבינו האי העירו ליבות החכמים וכתבו, כי קבלת החכמים היא שבשרטוט הידים, ובפרצוף הפנים, יכירו הראוים למסור להם סתרי תורה וסודות מעשה בראשית, ואף היו שבקיאין להכיר בפני האדם אם נולד מן הנשמות החדשות, או, מן הישנות דרך גלגול⁴ כר"י החסיד בן הראב"ד, ויחסו⁵ לחנוך שחיבר ספר בפתרון שרטוטי הידים והפנים, ובזוהר שם⁶ דרש על המקרא זה ספר תולדות אדם, שבשבעה אברים של אדם ניתן להבחין באישיותו בשער, במצח, בעינים, בפנים, בשפתים, בשרטוטי הידים, ובאזנים. וברזא דרזין שם ציין ששה אברים. וכן הרמב"ן⁷ כתב, חכמת היד שעד עכשיו משתמשין בהם ומתעסקין בהם בנ"א, וכל אלו הדברים וכיוצ"ב חכמות ישנות אמיתות הן, ומקובלות ביד מקבלי התורה וכשאבדנו אבדו החכמות עמנו, ונשאר זכרם בשיבוש ביד מועטים ע"כ. והיו שבקיאין⁸ לדמות הפרצוף, ולדעת מי הוא מנשר, ומי מאריה וכיוצ"ב,

1. איוב (ל"ז – ז').
2. פרשת יתרו (ע' – ע"ח).
3. בספר האמונות שער (ו' פ"ד).
4. ריקאנטי בפרשת וישב.
5. בעל שלשלת הקבלה דף (סו.).
6. פ' יתרו וביאור נפלא לר' אברהם אזולאי בפירושו אור החמה.
7. בדרשתו תורת ד' תמימה.
8. ראה ראשית חכמה שער אהבה (פ"ו).